

ВАСИЛ ЦОНЕВ
АРОМАТЪТ НА БЪЛГАРИЯ

chitanka.info

КОЕ МЕ НАКАРА ДА НАПИША ТАЗИ КНИГА

Както забелязахте от написаното дотук, поживях доста в чужбина. Много неща видях, много неща чух, с много хора говорих, много гозби ядох, много вино изпих.

И сега, като си седя изморен и мирясал в моята България, хленча от радост, че съм се родил именно тук. Не става въпрос за шовинизъм, а за обич. Любов към истинското българско в България, онова различно, което я отличава от останалите страни, което я прави неповторима, шарена и любима.

И ми се прииска да напиша именно за това неповторимо и чисто българско, което го има у нас, което все се е запазило от грохота на техническата революция, което все още не е поръсено с ДДТ, не е обвито в найлон и няма надпис „сувенир“. А трябва да се напише такава книга, за да запазим това чисто българско, да не го пропилеем и „европеизираме“, защото красотата на природата е именно в нейната шареност, в различието на слона от колибрите, на зелките от орхидеите, на Херострат от Джордано Бруно.

За България се е писало много и още ще се пише. Естествено, в тези малко страници не мога да опиша всичко. Ще се задоволя с онова ъгълче от българското, което мирише на чубрица, на джоджен и мерудия и в което се чува скърцането на канелките на буретата.

Пабло Неруда написа книга със стихове за унгарските гозби. Защо пък аз да не напиша за нашенските?

ГЛАВА ПЪРВА

НИЕ ОТ ЗАПАДА НА БЪЛГАРИЯ

Ще започна със Западна България не само защото тук е столицата, но и защото съм се родил именно в тази част.

Баща ми е чист добруджанец, а майка ми — чиста тракийка. Родих се в добруджанския квартал София, на една педя място от старото шопско Красно село и местността Овча купел, където навремето шопите са къпали овцете си. Странна е тази сила на родното място. Уж съм наполовин добруджанец и наполовин тракиец — и баща ми, и майка ми ме учеха на литературен български, този, който се говори по радиото и в Народния театър, а сега се хващам, че мисля на шопски диалект.

Ако в Северна България може да се намери някакво сходство с мекия лиричен характер на славянина, ако блясъкът и рицарското държане на нашите планинци може да се срещне и в Кавказ, ако веселящите и хитреците на Бургас могат да се видят и в Одеса, и в Марсилия, то такъв като западния българин няма никъде по света. Може би и затова именно тук са се пръкнали едни от най-самобитните, чисто български творци, като художниците Владимир Димитров — Майстора — и Стоян Венев и като писателите Елин Пелин и Йордан Радичков. Никъде другаде по света няма да видите такива смайващи лица, като героите от картините на Венев — и ококорените попове, и цицорестите моми, и рунтавите кончета — нещо средно между вълк и магаре. На мнозина северняци героите на Радичков изглеждат измислени, изсмукани от пръстите, но аз мога да се закълна, че съм ги виждал и съм говорил с тях. Такива са. Няма лъжа, няма измама. Не са измислени Пижо и Пендо, Елин Пелиновите шопи, които купуват заедно буре с ракия, за да го продадат с печалба на село и по пътя го пропиват. Всеки може да направи това, но Пижо и Пендо го правят типично по шопски. Отначало единият купува за едно гологанче ракия от другия. Сетне вторият със същото гологанче си купува чашка ракия от първия. И пак първият със същото гологанче си купува чашка и пак

вторият със същото гологанче... Та до края на бурето. Невероятен изглежда за източните българи вицът за двата шопа и жабето, но аз знам — точен е вицът и не може да не се е случил наистина.

Вървят двама шопи и виждат жабе. И единият казва на другия:
— Изручай жабето, че ти дам левче.

Оня веднага налапва жабето и взима левчето. На единия му е мъчно за левчето, а на другия жабето играе в стомаха. И виждат още едно жабе. Тогава този, който е изял първото жабе, веднага предлага:

— Изручай това жабе и че ти върнем левчето.

Вторият веднага налапва жабето и си получава левчето.

Вървят така още време и изведнъж се спират. И един и същи въпрос си задават:

— Е оти ручаае жабета?

Не е лъжа и анекдотът за оня шоп, който пасъл кравата си точно на линията на първия трамвай в София. Ватманът спрял и му викнал да се отмести. А шопът отвърнал:

— Па оти се не отместиш ти?

Не е лъжа и моята среща с Нане Вуте.

Вървахме си ние с Нане Вуте от Гурмазово за Щръкльовци. По право не вървахме, а се возехме.

— Дий, свиньо — викаше Нане Вуте на кобилата си, а аз гледах наоколо и се възхищавах на гледката.

Хубав е шопският край. И трънки дал бог, и урви, и сипеи. Красота.

По едно време чувствата ми взеха да напират. Въздъгнах и казах:

— Любов!... Какво си ти?

— Тпррр! — изрева Нане Вуте и спря.

Обърна се към мен и ме погледна изплашено:

— Даскале, ти нещо, а!

— Нищо ми няма, Нане Вуте — успокоих го, — преляха чувствата ми. За любов ми се говори.

Нане Вуте вдигна рамене и удари кобилката си.

— Какво че говориш — оно е като кърво. Не сака молитва, а мотика.

— Не си прав, Нане Вуте — казах, — за любовта трябва да се говори възвишено, чисто.

— Па говори си.

Повървахме четвърт час в тишина. Но чувствата ми отново изблигнаха:

— Жена... каква дума! Какво благородство се крие в нея.

Усетих прилив на сили:

— Нане Вуте, у нас трябва да се върне отново рицарското отношение към жената. Дадеш ли дума на жена — умри, но я изпълни.

— Make! — врътна глава Нане Вуте.

— Не разбрах...

— Ако не умреш, она че те остави сама.

Като прочете недоумение в погледа ми, Нане Вуте поясни:

— На жената ѝ става мачно, кога не я лажеш. Пусто ѝ е и бега от тебе.

— Не си прав — възмутих се. — Ох, как не си прав!

— Не тебе да се лаже маж. От тамо иде „мажка дума“... Маж излаже ли те, мани го. А жена тебе да се лаже. За жената лажата е като шекерено петле. Ти ручал ли си петле?

Кимнах.

— Е, те това е.

Бях потресен от тази категоричност. За какво е тогава цялата литература, в която от хилядолетия насам поучават мъжете във вяност към жените, в искреност!

— Не я ли лажеш, че избега — поясни Нане Вуте, — че си намери друг, дека я лаже.

— Не си прав — тръснах глава, — ето аз не лъжа жена си и тя не е избягала.

— Е, да, ама ти имаш талавизор. А у наше село се не фаца. Нане Мите си купи, ама не ще и не ще. Дойдоа инженерере, гледаа и казаа — баиресто е наоколо, и нече да биде.

— Какво общо има лъжата с телевизора?

— А, па има си — ако ти не я лажеш, она гледа талавизор и се занимава. Жените много ги обичат тия пуцини. А ние, като си немаме талавизор, лажеме жените и они се радват.

— Дяволска работа! И всеки ден ли ги лъжете?

— Абе кога смогнем — секи ден. А некой ден ги лажеме така — само за адет. А кога видиме, че почне да мига, значи не верва, че я лажем — бам един по врато.

— Бой!?

— Е па — въртна глава Нане Вуте, — нема сега да оставим да оди ората да я бият.

— Но защо трябва да се бие? Да не е добитък?

— Не знам — вдигна рамене Нане Вуте, — и мене ми е некогаж мачно, ама нема накъде. Не я ли бунеш по врато — мачно ѝ става. Сите — вика — си имат маже, а аз си немам. Старите ора разправяват — у главата на жената се въртят гяволе. Като я бумнеш, бегат и после пак доождат. Та требе от време на време — нема как. Нема да я оставим да бега. Кой че върши кърската работа! Кой че пере, кой че меси лебо! Не мое така.

Нане Вуте въртна глава и удари кобилката.

Тя заситни няколко крачки, а сетне отново тръгна бавно по прашния път от Гурмазово за Щръкльовци.

Много, много подобни разкази, подобни вицове, анекдоти се говорят за шопите, но...

Единствено в шопския край няма ни една-едничка турска дума. Петстотин години робство и единственото място, където турците е трябвало да се научат български, за да се разбират с населението, е бил шоплъкът. А по време на война не е имало случай шоп да напусне позицията. Той стои там, забит като корен, който трябва да взривиш, за да изтръгнеш от земята.

Бях за една година далеч от родината. И там, в далечния мъглив север, в блестящите хотели, сред деликатните шведи изведнъж в изблик на носталгия ми се заговори именно на шопски, дори ми се закрепця на шопски, като реакция, като бунт срещу цялата тази болнична тишина и найлонова излъсканост. И ми се прииска да вляза в една от задимените шопски кръчмички в Бояна или село Плана, където мъже с кожухчета жулят ментовка и си говорят за старшината Ване, който дошел в отпуск на конь и грабнал Пена убавица направо от оротото, та при попо. Он, попо де, се опинял, а Ване ка извадил шашката, забил я у подо на черковата и ревнол:

— Венчавай, оти свет че гине!

И попо, нема що, венчал ги. Дека че оди?

И ми се прииска да чуя една от шопските момински песни, които при първо чуване блъсват слушателя като взрив, като земетресение, като всемирен катаклизъм.

Няма друго място в България, където всяка втора дума да е виц. Западняците говорят кратко и всяка дума е като клин, след който следва взрив от смях.

А в същото време именно тука можете да чуete и поетични приказки, които имат блясъка на златото.

Един овчар, бил млад и ергъенин човек, като си пасъл овците из една полянка, целата заобиколена с гора, свирил си с кавало и си обикалял овците, та ги намещавал да се напасат по-убаво. Като се понапасли, рекъл да ги напои с вода и току през гората имало река и он покарал там овците. Кико пошъл напред и погледнал къде реката, видел дека там се къпали три моми, ама теквия убави, що като ньи други не видел, ни па некига е чул. Застанал овчаро да ги гледа, а они ич го не видели, къпали се, плискали се, смеяли се, играли си по водата. Оно останали очите на овчаро у тия моми и полека-полека се промъкнал, та земал кошулите на момите, да не може да си отидат. Арно, ама точно ка ги свил и рекъл да се скрие, они го видели и фанали да окая да им остави кошулите.

— Нема да ви ги оставим, та що сакате да чините! — рекъл овчаро. — Че ви дадем дреите само аку некая рече да се ожени за мене.

— Кико, че се ожени некая за тебе ка те не знае, ни познава — питали момите. — Ти ни дай сега дреите да се облечеме и да се опознаеме, ти да си избереш некая от нас, па тогай че видиме.

— Я аку ви дадем дреите, вие че избегате — рекъл овчаро. — Нема да ви дадем дреите, додека некая не согласи да се оженъи за мене.

Тогай една от момите рекла:

— Слушай, овчарко! Ние не сме моми като сите, а сме моми самодиви. Ние нито къща гледаме, нито деца чуваме. Нашийо живот е по-друг, по-лесен от живото на вашите жени. Дай ни дреите и другош не дооди тука. Ти не си ли чул дека това место е самодивско?

— Чул съм, дето това место е самодивско, слушал съм и за вас, ама не веруех, дека сте толку убави. Сега, като съм ви видел, сакам една от вас.

Среднята мома рекла:

— Аку сакаш да се погодиме, айде да се облагаме. Ти че ни дадеш дреите, ние че се облечеме и че излезнеме от реката, а ти че ни засвириш с кавало и ние че играеме. Аку ни ти надсвириш, че си

земеш една от нас, коя си сакаш; аку те надиграме, че те земеме с нас и че ни свириш, додека си жив.

Овчаро толку аресал момите, та ич и не помислил да рече, що че излезне от тоя облог, дал им дреите и фанал да си нагласуе кавало за свиренъе. Арно, ама момите, щом се облекли и литнали — самодивите имали крила и летели като птиците. Овчаро се поразвъртел, поразгледал, ама от момите ни помен немало. Нему му станало многу мачно, ама нема що да чини, подбрал си овцете и цел ден бил умислен.

На другио ден пак откарал овците на същото место и полека се проврел из дървйето и видел у водата само една мома. Он полека-полека издебнал я и ю земал дреите и фанал да си свири с кавало. Самодивата се обърнала и рекла:

— Молим ти се, овчарко, дай ми кошулята да се облечем.

— Нема да ти я дадем — рекъл овчаро. — Сакам да се оженъиш за мене.

— Не ме зимай — рекла самодивата. — Ние дом не гледаме и деца не чуваме. Остави ме да си отидем при сестрите ми.

— Нема да те пуцим, аку сака да дойда сите самодиви — рекъл овчаро. — Я имам голем мерак за тебе, а и не съм лош човек.

Станал овчаро, ошъл си дома и казал на майка си, дето си е нашъл невеста, ама сака да ю отнесе от нейните дреи да се облече. Майкя му веднъж му дала рубя, нова, убава и фанала да шета и да се готви да среча снаата. Ич и не питала сино каква мома води и откъде е.

Овчаро отнел дреите на момата, оставил ги на крайо на реката, обърнал се с гърбина да може да излезне и да се облече, и фанал да си свири с кавало.

Самодивата се облекла и излезнала от водата и фанала да играе. Овчаро свирил, она играла, играла целио ден и чък вечерта, ка изгреял месецо, она балдисала от играњето и рекла на овчаро:

— Ти многу деяниш да свириш, надсвири ме и я че ти станем жена. Аку сакаш да се доводиме докрай, никогиш да ми не даваш мойте дреи.

— Я още сега че ги фърльим у реката, да ги отнесе водата у морето — рекъл овчаро.

— Аку ми пуциш дреите у водата, мойте сестри че ги найдат и че ми ги донесат, а щом ги видим, че си отидем у нашите места.

— Я че ги закопам некъде на скришно место и ти нема да знаеш дека са.

— Аку ги закопаш, я че умрем. Ние, самодивите, не обичаме църната земя. Нам ни дай вода, гора, трава и небе. Земята за нас е гроб, она ни ни рани, ни ни пои.

Овчаро се позамислил дека да ги скрие, па после фанал момата и я отвел дома. Ка я видела майкя му, она онемяла от убостта на снаата: самодивата била тњнка, висока, с бело лице, църни очи и руса коса, ем дълга, ем гњста као руно. Ка ошла при свекърва си, ка закършила снага, ка зашетала, целата књца светнала от нея. Радувала ю се свекървата, радувало ю се момчето, от нњи вече по-арни немало. Овчаро направил един сандњк, скрил у него дреите на самодивата, земал си ключо и се го носил у него си.

Живеяли тека една година и самодивата добила дете. Окнали кум да го крњсти, като що си му е адето. Дошњл кумо, крњстили детето, седнали та яднали, пийнали, запояли, заиграли. Кумо рекњл:

— Я, кумашине, я земи, та посвири да се метне кумашинчето на тебе, да умее да свири и да ти весели књцата.

Овчаро веднњж засвирил, зер пред кум се вода не газии, ни па му се дума подгазуе, ама тека засвирил, та и умрел да си, че станеш да заиграш.

Като свирил тека мњжо, кумо пак рекњл:

— Я, кумиче, я земи да поиграш, зер първо дете крњщаваш, да заиграш, да е играорица кумашинчето.

Невестата станала да играе, ама едва-едва престњпяла и ич не могла да играе. Погледнал я овчаро, погледнал я, па му домњчњло, он знал она кико играла, ка он ю дал дреите да се облече, па земал, та станал, отворил сандњко, извадил ю самодивската кошуля и ю дал да се облече. Ка се облекла невестата у нейните си дреи, ка се фанала да играе оро самовилско, мало и големо станали да се чудат на това оро. Она тека играла, та књцата треперила, она кършила снага, играла, играла, та наземи не опирала. Другите жени, дека играли с нея, изпокапали, а она се играла. Ка се вече уморила да играе, запрела се, отишла та си цунала детето и рекла на мњжо си:

— Мњжу, дотука ти бех жена и майкя на детето. От тука вече я нема да сњм тука при вас.

Додека изрекла тия думи, она току полетела и излетела през пенджерата, а овчаро фърльил кавало и изтърчал, та фанал да ока:

— Върни се при нас, върни се, кому оставяш детето? Не ти ли е жал за нас?

— Я нали ти бе казала, дека самодива дом не гледа и дете не чува? Не ми се сърди и си тражи друга жена. Я че доодим да си видим детето, ама ти никоги нема да ме чуеш и да ме видиш. Сека сабота ми оставай пресна погача и по една паница мед, додето ги изиждам, да знаеш, че съм жива. Ка ти остане погачата и медо, да знаеш, че съм умрела и да не жалиш за мене.

Излетела самодивата и никой ни я видел, ни я чул. Она доодала та си гледала детето ка нема свекърва ю, доила го, къпало го, ама щом види да иде човек, излитала из комино. Сека сабота свекърва ю месила погача и отсипувала по паница мед и сека сабота самодивата ги ручала. Ка детето порасло и се оженило, самодивата престанала да дооди. Мъжо ю не се оженил втори път, защото не нашел убава жена като нея.

Тази приказка показва, че в привидната си грубост и мъжественост западният българин крие дълбока славянска душа. Но не показва мислите и чувствата си, а ги пази вътре в себе си. Нека „умниците“ си мислят, че той, шопът, може само да пие ментовка и да стреля вицове.

Режисьорът Рангел Вълчанов, чиито родители са шопи от Кривина, ми разказа един дълбоко покъртителен случай.

По време на бомбардировките той учил в София. Бил на училище, когато станала най-силната бомбардировка. Понеже тя продължила и през деня, и през нощта, спал в скривалището на училището и чак на другия ден тръгнал към квартирата си. Но вместо къща имало само куп развалини. И там, сред тухлите, видял баща си. Старият шоп ровел с ръце из развалините и от очите му се стичали сълзи. Като видял сина си жив, той се стреснал и казал:

— Е па яз че си одим.

И без да каже повече нищо, забързал обратно за Кривина.

И нещо, което дори и на мен ми се вижда странно. Родих се в шопския край, учих се в училище с шопчета, играх с тях, раснах с тях, няма село в шопския край, където да не съм бил и все пак съм си чужденец за тях. Навсякъде другаде из България, където съм бил,

приемат ме като свой, като българин. И само тук, именно в родното ми място, сред тия хора, с чийто език, както казах, се хващам, че мисля, не ме приемат за свой. Хайде де. И винаги ще си остана за тях такъв, какъвто се описвам в разказа си „Нане Вуте за любовта“ — книжен човек, дето не знае ни как се оре, ни как се сее, ни как се мели житото, ни как се меси и пече лебо.

Те това е.

Много земни са шопите, много първични, сраснали с шопския край, те приличат по-скоро на поникнали от самата земя. Да са живи и здрави! Да смайват и занапред българи и чужденци с шопския си хумор, шопските си песни, с шопските хора и ръченици. Да са все така неповторими и цветни!

ГЛАВА ВТОРА

ДУНАВСКА БЪЛГАРИЯ

Още преди да започна тази книга и редактори, и издатели някак си помръдваха с рамене и мънкаха. Не им се искаше аз да напиша тази книга.

— Абе — каза ми — ще го удариш на кулинарията, ще се забиеш там и няма да можем да ти извадим главата от чорбите и качамаците.

Знаеха те тая моя слабост към хубавите български гозби и български вина, за които им прогърмях ушите по вестници и списания. Но какво да правя, когато щом мръднах малко настрани от родината, и именно за острата българска гозбица ми се доплака и мътното, още непрекипяло селско вино. Много са български тия неща, приятели, и не може да си истински българин, ако не ги обичаш.

И само аз ли бия малко натам?

Та вземете и почтения Ромен Ролан. След написването на огромния си труд за Жан Кристоф той, ей така на, за своя радост, си написва книжлето „Кола Брюнон“ — веселия френски гастроним, който и да похапва обича, и да попейва и не какво да е, а именно чисто галски гозби и галско вино. И толкова жив го даде, че не искам да казвам голяма дума, но докато има хора на земята, Кола Брюнон ще си живее заедно с Пантагрюел и ще смайват читателите със своя типичен френски апетит.

А навремето бях абсолютен профан в тази насока.

Навремето хуквах в командировка с такава бързина, че едва във влака се сещах за яденето и си купувах някакви си сладки кифли, които пресядаха на гърлото ми и падаха като камък в сгърчения ми от нерви стомах.

И тук, във влака, получих първия, макар и тежък урок.

На някаква си гара влакът прие в обятията си едно ниско деденце.

Деденце на възраст от шестдесет до осемдесет години.

Обличко, подстриганичко, с две огромни дисаги на рамо.

Отивало при роднини, на далечен път, през две гари, та чак в трета, та затуй взело туй-онуй.

За из път.

Като се успокои и се увери, че влакът наистина отива натам, накъдето се намира селото на роднините му, деденцето се облиза, разтвори едната торба, извади бял хляб (към пет кила и триста грама, премерен на око, разбира се), отрязва две дълги филии с чекийката, която висеше завързана за потурите му, сетне уви отново хляба, постави го в торбата, след което измъкна грамаден кози крак, превърнат на пастърма, издялка от него няколко прозрачни резенчета, които разположи върху филиите, поръси всичко това с едро счукан червен пипер и започна бавно да преглъща. Челюстите му мелеха като желязо, без да спрат до оня миг, когато в шепата му останаха само няколко трохи. Като излапа и тях, деденцето помисли малко, па извади едно плоско шише с някаква жълтеникава течност (бас държа, че беше сливова и то не първак, а отлежала, добила от престояването оня аромат, който кара старите пиячи да ококорват очи и да проточват вратове като змии), преполови го с един удар и пак го скри в пояса.

Минаха десетина секунди (имам часовник със секундарник, с който отмервам всички по-интересни събития в живота си) в пълен покой и блаженство.

Към края на десетата секунда у деденцето се проявиха признаци на оживление.

То зашава с очи, сетне ги вдигна по посока на торбите.

Със завидна ловкост възлестите му попукани ръце се протегнаха, измъкнаха една варена, овъргалена в червен пиперек кокошчица, преполовиха я надве, бутнаха едната половина обратно, а другата заблъскаха на едри парчета в зиналата като отвора на пещерата „Темната дупка“ уста.

Когато и половината кокошчица отиде в небитието (заедно с костите), деденцето се усмихна виновно, бръкна в пояса и пресуши шишето.

Тъкмо тогава май и стана време да слиза.

Като се усмихна на всички, деденцето прибра дисагите, изскочи навън и изчезна в навалищата, която се тълпеше пред влака.

Тогава именно намразих за цял живот кифлите, поръсени със захар.

Хвърлената от мен кифла се изви над перона на малката гара, проблесна прощално, окъпана от лъчите на залязващото слънце и изчезна в близкия царевичак.

Оттогава минаха много години. По причина на професията ми, която е журналистическа, успях да обиколя нашата мила майка България надлъж и нашир. Пропътувах я така, че ако се нанесат на картата с пунктири моите скитания, ще заприлича на някакво приложение на женско модно списание. Твърде малко са оженените през последните двадесет и пет години, които могат да твърдят със сигурност, че не съм присъствал на тяхната сватба и не съм опитвал от ястията, приготвени от старите народни майстори. Затова, разрешете ми, пътувайки заедно с вас из България, да си похапваме и попийваме от време на време истински български ястия и пития.

Дълбоко вярвам, че книги от този род няма да бъдат последни, и друг, вероятно язвджия и пуритан, ще я напише по съвсем друг начин. Но и това е добре. Нека въпросът се осветли от всички страни. Но разрешете ми аз да си светя с моята свещ, защото автор, който не пише това, което чувства и мисли, вятър го вее на бяла кобила.

И ето сега, като трябва да пиша за дунавска България какво да пиша? За Видин, да речем? Някои ще ви нахвърлят в очите разни проценти, цифри, статистически данни. Но за това си има енциклопедии. А като става въпрос за Видин, аз се сецам за първото си посещение в този богат и плодороден български край.

Тогава беше гладната 1947 година. Още се борехме с опозицията, в страната хлябът беше с купон (300 грама на ден), месото, маслото и олиото също бяха под разпределение. Вярно е, че черноборсаджиите прояждаха, но нормалният софиянец, служителят, работникът стягаха здраво коланите си. И именно в тая гладна година аз отидох командировка във Видин.

От гарата поех към центъра, но изведнъж се спрях като закован. На една витрина видях панички с кисело мляко. Същото онова кисело мляко, което в детинството ми разнасяха бежанци-македонци, надавайки бойния си вик:

— Киселу млекууууууу!

И чийто вкус от време на време усещах само насън. Влязох плахо и попитах:

— Може ли една купичка...

Продавачът кимна.

Изядох я за миг.

— Може ли още една?

— Защо не?

Изядох още една. И още една. Право да си кажа, третата нещо ми се опъна.

— Боже мой — помислих си, — колко съм загубил тренинга. Три четвърти кисело мляко не мога да изям.

На четвъртата купичка вече се опънах здраво, но я изядох. И какво беше смайването ми, когато се оказа, че купичките не били по четвърт, а по шестстотин грама. Бях изял две кила и четиристотин грама кисело мляко наведнъж.

Излязох почти пиян от преяждане. Пред очите ми заиграха кръгове. И започнах да виждам сънища.

По улиците вървяха баничари, които крещяха и предлагаха баници с месо, кебапчии, размахващи щипците си и сред дим обръщаха цвърчащи кебапчета. На сергии бяха проснати сиренета, суджуци, халви, баници, пасти, плувнали в захарен сос.

Кебапчета, баници! Боже мой, боже мой!

Облегнах се на една стена да поема дъх. Та нали снощи в София аз и братчето ми имахме за вечеря само две глави лук, които разрязахме наполовина и си поделихме, защото едната глава беше по-голяма.

Кебапчета, баници...

Само човек, който е израснал в България, знае каква носталгия те хваща в чужбина, когато се сетиш за истинските български кебапчета и за истинска българска баница.

Първите ми спомени за кебапчетата датират от най-свидното и най-ранно детство.

Беше неделна утрин в началото на юни. Въздухът звънтеше от чистота. Аз лежах в детското креватче и затварях ту едното, ту другото око, за да видя с кое от двете небето изглежда по-синьо. Разбира се, с лявото, защото с него виждах и едно малко розово цветче на цъфналата шипка, което се подаваше от единия край на отворения прозорец.

Майка ми ме целуна и ме облече в ново матроско костюмче. Аз стоях отпуснат като торба в ръцете ѝ и нарочно не ѝ помагах, а чаках тя да слага ръцете ми в ръкавите. Няма нищо по-хубаво от това да

стоиш отпуснат, със заблеян поглед, а други да те обличат и да те целуват по очите и по челото.

Сетне ме хванаха за ръце — майка ми за лявата, баща ми за дясната — и ме поведоха към овчакупелските бирарии.

В бирария „Раковски“, която е точно срещу овчакупелската баня, свиреше духов оркестър. Някакъв мъж с каскет и праметното шалче през врата танцуваше с едра дама, чиято разноцветна копринена рокля блестеше като изтъкана от крила на едnodневки.

Сервитьорът изтича пред нас, смени веднага покривката с елегантен жест, завъртя се (според мен — съвсем излишно) четири-пет пъти около кръста си и попита какво ще обичаме.

— За мен и за булката — бира — каза баща ми, — а за детето — сайдер. И, разбира се — кебапчета.

— Момент! — изви се още няколко пъти келнерът и изчезна.

Само след миг като бързоходна лодка, която лавира между тежки крайцери, сервитьорът премина край останалите маси и сложи бирата, сайдера и кебапчетата.

Може би и преди това да съм ял кебапчета, но това е първият ми ярък спомен за тях.

Те бяха пет. Малки, острички отпред и отзад и дебели в средата. Край тях имаше ситно нарязани млади лукчета, една малка купчинка сол и червен пипер, разбъркани заедно, и две яркозелени люти чушлета.

Баща ми натисна топчето, което запушваше гърлото на сайдера, и наля шумящата течност в малката стъклена чаша.

— Наздраве! — усмихна се той и вдигна чашата.

Чукнахме се — аз, той и майка ми — и пийнахме. И досега не мога да разбера къде остана тоя вкус, къде остана това усещане!

И френско шампанско пих в самата Франция, но тази глътка сайдер ще остане най-хубавото усещане на глътка, което съм имал в живота си.

А сетне вкусих от кебапчето. Първо го набодох (доста несръчно) с вилица, сетне го натопих малко в шарената сол и вкусих. Парченцето, загоряло и топло, се разтопи и изчезна в устата ми. Сетне гребнах няколко парченца от ситно нарязания лук и го сложих в устата си. А после отхапах и крайчеца на една от лютите чушки.

Ушите ми писнаха от удоволствие, светът се завъртя около мен. Сепнах се от силен смях. Майка ми и баща ми пляскаха с ръце и ме сочеха. Едва сега проумях какво съм направил. Отначало съм се държал на положение, а сетне съм грабнал кебапчетата с ръце и съм започнал да ги блъскам в устата си.

— И ръмжеше като коте, което за пръв път яде мръвка! — смееше се майка ми.

Ръцете ми бяха изплескани до лактите с мазнина, навярно такава беше и лицето ми.

Измиха ме, изтриха ме и отново станах добро момченце с матроско костюмче. Но вътре в мен се беше пробудил вече зверът.

Сетне дойдоха гладните военни години. Шарени, пискливи, гърмящи панаири, пропити и просмукани с миризма на кебапчета.

На едната страна въртележка с изписани дебели жени, на другата — шарен паноптикум с нарисувани обезглавени хора и зверове, отпред — стрелбище, отзад — цирк, а в средата — кебапчия. Огромен, дебел, с провиснали мустаки, трака с машата и реве:

— Кебапчета, кебапчета, кебапчета!

В сравнение с неговата уста устите на викачите от цирковете, въртележките, стрелбищата и паноптикумите приличат на малки дупчици, наредени около бездна. Ние се трупаме около кебапчията, подсмърчаме и го гледаме в очите. Но той не ни вижда. Какво ще ни види, когато знае, че нямаме пари.

— Кебапчета, кебапчета, кебапчета! — реве той, но не на нас, а на тия, които ще ги купят.

Ей, че интересен човек! Защо е нужно да крещи толкова много? Ние и така знаем, че това е най-вкусното нещо, което има на този свят.

Ето, приближава се някакъв тип с дебела мадама. Двамата подават пари и кебапчията с ловко движение вади кебапчета — блестящи и топли, и ги слага в питка, смесена със сирене — още по-топла от кебапчетата. Ние зяпваме и гледаме към устите на мъжа и мадамата, които дъвчат. От време на време преглъщаме, но продължаваме да зяпаме. Мъжът и жената се правят, че не ни виждат. Те гледат някъде нагоре и дъвчат, дъвчат, дъвчат. И преглъщат. Ето гръцмулят на мъжа се издува и пак застава на същото място. И нашите гръцмули се издуват, но стомахът на тоя тип е пълен, а нашите са празни.

И вечерта сънуваме кебапчета — огромни, миризливи, провиснали по клоните на дърветата. И ние ги късаме, лапаме, пълним пазвите си и се събуждаме още по-гладни.

И си мислех — ще порасна, ще спечеля пари и ще ям кебапчета, ще ям кебапчета, ще ям кебапчета...

Е, ще кажете — сега вече си голям, но не ти се ядат кебапчета.

Нашият поет Валери Петров бе казал:

Ти мечта за часовника точен.

Днес го имаш. Но нямаш мечта.

Странно. Това, изглежда, се отнася за часовниците, а не за кебапчетата. Особено за тези, които правя аз.

Защото и сега, когато правя кебапчета, аз си облизвам пръстите. И когато ги вкуся, изпитвам точно същото усещане, което имах в онази бирария „Раковски“ срещу овчакупелската баня, в онзи небесносин неделен юнски ден от моето детство.

Но за да постигна това — охо, колко дни труд трябва да минат.

Първо отивам за месо. Обикновеният непросветен би прочел рецептата „взима се толкова и толкова месо“ и би купил „толкова и толкова месо“. И после ще се звери и ще се чеше пред готовите кебапчета, които и кучетата не искат да ядат, и ще си мисли, че рецептата е грешна.

Не, приятели мои. От всяко месо кебапчета не стават. И всеки човек не може да купи нужното месо. За да купиш толкова месо, трябва да си голям талант. От всички наредени меса само едно-две стават — само най-розовите, съвсем бледорозовите, като страните на задъхано осемнадесетгодишно момиче, което е зърнало своя любим. За едно кило кебапчета се взима една трета бледорозово телешко, една трета бледорозово шилешко и една трета бледорозово свинско.

И дори и да дадеш толкова месо в ръцете на някой непрокопсаник, пак нищо няма да излезе, защото той ще бухне тази красота в мелачна машина, сетне ще направи кебапчета и ще ги сложи да се пекат.

А това ще бъде катастрофа.

Какво правя аз например? Взимам тези три вида меса, слагам ги на голяма дървена маса за дялкане, взимам и идеално наточения сатър и започвам да кълцам на ръка. Кълцам, кълцам, кълцам, докато месото стане съвсем ситничко, почти като мляно на машина. Тогава в така накълцаното месо слагам сол, черен пипер, кимион, бахар и чубрица. Омесвам го хубаво и го опитвам на вкус.

Сега вече е добре. Увивам го в пергамент и го слагам на студено да престои двадесет и четири часа.

И едва тогава правя от него онези малки, съвсем малки кебапчета — острички от двата края и дебелички в средата, нареждам ги върху желязната скара, под която блести жарта от дървени въглища, и размахвам машата:

— Кебапчета! Кебапчета! Кебапчета!

Около мен се трупат махленските деца. Те чаткат с уста като млади вълчета и краищата на устните им се навлажняват. Но очите им не са така безнадеждно студени, както бяха нашите в ония гладни години, когато скитахме из панаирите. В очите им блести лукавство и закачливост. Защото знаят, че именно за тях правя аз тези кебапчета, за тези мили, чудесни хлапета — най-хубавото нещо, което има на земята!

Спомените ми за истинската българска баница също са свързани с далечното детство.

Седя пред камината, гледам навън и се чудя къде изчезнаха преспите.

Януарският вятър натрупваше такива преспи по овчакупелските ливади, че ние се разхождахме на равнището на комините и крещяхме в тях:

— Ууууууу, тука са вампирите!

Пък и баниците бяха съвсем други, дявол да ги вземе! Сега витрините на хлебарските магазини са пълни с баници и бюреци. Ние минаваме край тях, гледаме ги със студено безразличие и отминаваме. Защото това не са наши баници. Това са купешки баници, направени от непознати хора. Как могат да се сравняват те с новогодишните баници с късметчетата, които правеше майка ми?

Василевски баници с късметчета!

И сега, като затворя очи, и виждам пред себе си огромна, тлъста, криеща в себе си щастieto баница, което ще ти се падне за през цялата

година.

Към осем часа вечерта майка ми започваше да точи корите. Ние стояхме край нея, прилепили гърбовете към стените на кухнята и се стараехме да не дишаме. Когато майка ми правеше новогодишна баница, приличаше на актьор, играещ на сцената на Народния театър. Тя се съсредоточаваше и преживяваше всяка кора така, както навярно Кин е преживявал Шекспировите герои. Но затова ѝ беше нужна тишина, гробна тишина и тежко на този, който се опита да мръдне или да се изкашля. Мигновено върху главата му се стоварваше дървената точилка и той биваше изгонван в другата стая.

И досега не мога да разбера как тази иначе мила и кротка женица, която не ни пипаше с пръст, щом започваше да готви, се преобразяваше и можеше да изгори с огън и меч всичко, което иска да ѝ попречи да ѝ направи ястието такова, каквото тя иска.

Помня, веднъж я гледах как прави мекици. Взимаше късчета тесто, разпъваше ги с ръце и ги слагаше във врящото олио. Мекиците се зачервяваха, набъбваха и се топяха в устата като направени от въздух. Но на мен ми се струваше, че има някакъв дефект в мекиците на майка ми. Мекиците, които продаваха пред вратата на църквата, бяха много по-тънки и деликатни.

— Мамо — не се сдържах аз, — не ги прави така, а така — и ѝ показах как да разтегля повече тестото.

— Я покажи как? — запита майка ми.

Аз ѝ показах и в същия миг изплющя страшен шамар. Бях толкова засегнат, че избягах чак на отсрещния баир, отвъд Владайската река, и там останах целия ден, като лижех сълзите си и копаех дупчици в земята. Бях дълбоко уверен, че вече няма да се върна никога вкъщи и ще си изкарвам прехраната като копая дупчици в земята. Бях дълбоко уверен, че вече няма да се върна никога вкъщи и ще си изкарвам прехраната, като копая дупчици на другите деца. По пет лева дупчица, по пет лева — ето ти, мога цели петдесет лева да изкарам за един ден. И ще ходя на кино, ще ходя на въртележките... Но когато започна да се стъмва, аз се появих пред майка ми с огромен букет цветя...

Всяка източена кора майка ми слагаше в тавата и я поръсваше с чисто масло. На третата кора освен масло тя поръсваше и малко смачкано с ръце сирене, смесено с яйце и кисело мляко, а отгоре нареждаше късметчетата.

Тук вече вземахме участие и ние.

Майка ми взимаше дрянвата пръчка, от която се правят сурвачките, откъсваше по едно клонче, но така, че всяко клонче да е различно от другите, показваше ни го и го заричаше:

— Това ще бъде бояджилъкът.

— Това ще бъде бояджилъкът! — ревахме в хор ние, като се стараехме да запомним кое именно клонче е бояджилъкът, та да гледаме да не ни се падне.

Ей че ни беше омръзнал този бояджилък! Докато всички съседски деца играеха през лятната ваканция та дим се вдигаше, ние търчахме след баща ми с кофите и четките и мацахме гарите по новите железопътни линии.

Майка ми поставяше бояджилъка върху кората и вдигаше ново клонче:

— Това — курникът с кокошките!

— Това — курникът с кокошките! — ревахме с радост ние, защото, признайте си, че е много по-хубаво да бъркаш в курника и да взимаш тайно яйца, с които можеш да се люлеееш на люлките от великденския панаир, отколкото да мацаш стени на гари.

След курника с кокошките идваше редът на дюкяна (дявол го знае откъде майка ми го беше измислила този дюкян, когато никой — ни по майчина, ни по бащина линия — не е имал никога дюкян), сетне на терзийството, къщата, щастиято, писмото и, разбира се, парата.

Парата!

Истинска сребърна пара от Фердинандово време, която баща ми заменяше с десет лева.

Падне ли ти се парата — хоп — получаваш десет лева! Ей, кой като тебе! Можеш тъкмо два пъти да идеш на кино. Кеф ти Крачун и Малчо, кеф ти Чарли Чаплин!

Майка ми я слагаше, без да каже нищо, но ние ревахме.

— Това е парата!

Майка ми ни махаше заплашително с пръст и покриваше късметчетата с нова кора.

Ние гледахме втренчено в ръцете ѝ и се стараехме да запомним къде е парата, но уви! Майка ми така плясваше отгоре новите кори и така завъртваше всеки миг тавата, че всичките ни усилия да излъжем съдбата оставаха напразни.

След деветата, последна кора, майка ми изсипваше върху баницата две разбъркани в оливия яйца, размазваше ги хубаво и слагаше баницата в печката.

Сега вече оставаше да зяпаме и да чакаме кога ще се изпече.

Няма по-приятно и по-неприятно нещо от това да точиш слюнки и да чакаш да се изпече баницата. Притваряш очи и едновременно си представяш как разтваряш баницата и пред теб блясва парата и как в същото време в устата ти се топи топлата, ухаеща на теменужки хапка.

И досега не мога да разбера как ставаше така, че минута преди да стане готова баницата, вратата се отваряше и в кухнята влизаше баща ми. Дъхваше позната миризма на безир и прясна боя, вратата се затваряше с трясък, баща ми тропаше силно с крака, за да се отърси от снега, и плясваше с ръце.

— Давайте баницата!

Всички скачахме и сядохме край кръглата маса със зяпнали, пълни със слюнки уста.

Майка ми изтриваше ръце в престилката си, отваряше бавно фурната и подръпваше крайчеца на тавата към себе си. Помирисваше внимателно, притваряше очи и казваше:

— Готово!

Ха! Има си хас да не е готово!

Устите ни чаткаха като челюсти на гладни вълчета, готови всеки миг да завият от болката, която режеше стомаха.

Но майка ми не бързаше. Увиваше ръцете си в престилката, обгръщаше тавата и бавно я слагаше върху дървената маса. Ние всички се навеждахме и помирисвахме. М-дааа — това е, брат!

Сега вече идваше редът на баща ми. Взел огромния касапски нож, той започваше да ни брои — сякаш никога досега не е знаел колко синове има — сетне преброяваше себе си и майка ни и едва тогава започваше да реже. И винаги с две парчета повече — едно за умрелите, и едно „за скитниците, които тази вечер треперят в студа и нямат ни дом, ни стряха“, както казваше майка ми.

Ей че ни беше яд на тези умрели и тези скитници, когато се падаше на тях парата. С някакъв тих, сподавен смях баща ми прибираше парата в малкото си джобче и потриваше ръце:

— Ето че започнахме годината с десет лева печалба.

Но да не се отплесваме. Сега идва най-важното.

Баща ми хващаше тавата с две ръце и я завъртваше три пъти.

Край. Връщане вече няма. Взимаш това парче, което стои точно пред теб.

С треперещи ръце, рискувайки да се изпарим от димящата баница, ние разгръщаме парчетата.

Вой и рев на изненада, разочарование и радост.

— Парата, парата! — реवेशе някой от нас и подскачаше до тавана.

Баща ми кимаше с глава, взимаше парата и я заменяше с блестяща никелова монета от десет лева.

А ние останалите стояхме с курника и кокошките, с бояджилъка, дюкяна, терзийството, къщата и писмото в ръце и подсмърчахме.

Ех, дано догодина да се падне на нас парата!

Такива спомени изблигнаха в мен, когато вървах по улиците на Видин.

А в това време край мен минаваха видинчани и с отегчение гледаха това великолепиe. Сякаш рогът на изобилието се беше изсипал по сергиите на видинския пазар. Цветът на дъгата искреше по натрупаните златни ябълки, жълти круши, оранжеви тикви, кехлибарено грозде, червени капии. Продавачи на новоселска гъмза ревяха и сочеха огромни бурета. А виното шуртеше, гъсто и червено, като петмез...

Не, нещо не ми е ясно. Много съм чел за вредата от алкохола. Знам пораженията, които той нанася на човека. Познавам отчаяни пияници и съм виждал как деградират прекрасни хора.

Но когато пиша тези редове, неволно пред мен се явява отново Кола Брюнон, явява се Серго от филма „Бащата на войника“, който крещи на младия танкист:

— Защо стъпка лозата? Тя има душа на човек!

Спомням си нашенските, български сватби, пред мен израства и страшният балкански Крали Марко... Не, не мога да си ги представя тия неща без чудното, гъсто, руйно нашенско българско вино. Аман от тия водки и тия бири, дето правят черния дроб на кайма.

И затова когато тук, във видинското село Брегово, бяхме поканени на тържествена вечер заедно с Йордан Радичков и световната

шампионка по художествена гимнастика Мария Гилова, аз произнесох много прочувствена реч за вредата от алкохола.

— Тия хора много пият — каза ми един от софийските борци против алкохола. — Кажете няколко думи за вредата от алкохола.

— Добре — кимнах аз и се огледах.

Срещу мен стояха здрави, набити българи. Българи, които цял живот са прекопавали лози, които са ги подрязвали, които са мачкали с краката си гроздето, пълнели са сока в бъчви и са слушали кипенето му така, както се слуша дишането на първата мъжка рожба. Да, на тия хора аз трябваше да говоря за вредата от алкохола. Те знаеха това и ме гледаха с любопитство. Интересно им беше какво точно ще кажа. Виждах как в очите им играят весели пламъчета. Защо да не ме изслушат. Човекът дошъл от София на ум и разум да ни научи. Нека си говори... И чакаха да започна, за да почнат да се побутват с раменете, да си намигват и да се ритат по глезените.

Огледах ги аз още веднъж и започнах:

— Братя българи! Както вече знаете, аз трябва да говоря за вредата от алкохола. И мога искрено да ви кажа, като си сложа ръката на сърцето, че няма по-вредно нещо от така наречения етилов и метилов алкохол. Много са вредни. И ослепява човек от тоя мръсен алкохол, и черният му дроб свършва и изобщо — не е пиене това метиловият и етилов алкохол. Вредни са бе, какво ще си приказваме. Не трябва да пиете етилов и метилов алкохол и това е. В никакъв случай!

И за да подчертая решимостта си, треснах с ръка по катедрата.

Хората се сепнаха. Я па тоя! Да не почне да стреля?

Но аз не гръмнах. Вместо това казах:

— Ще си пиете само вашето хубаво, чудно бреговско вино, което си е сок, изстискан направо от слънцето.

И за да докажа тая своя мисъл, извадих изпод катедрата кана бреговско вино и я надигнах.

Мисля, че не е нужно да ви казвам какъв беше ефектът от тази моя реч. Салонът зяпна, а сетне гръмна. И се отпуши. И всичко, което казахме след това, беше посрещнато възторжено и по човешки. Защото хората разбраха — нормални българи имат насреща си, а не някакви найлонови, дето гълтат само аспиринови и антибиотици.

А на сутринта ни заведоха на Дунава и ни наготвиха рибя чорба. Мисля, че рецептата на тази чорба се пази на дъното на някакъв страшно секретен сейф, подобно на тайната на неутронната бомба. И сега не мога да ви кажа как я правят, но когато човек вкуси от нея, спира дъхът. И заедно с него спира цялата вселена. Не шуми вятърът, реката престава да тече, птичките не пеят, мечтата на Ламартин става факт — времето спира за щастливците.

И тук, на Дунава, аз прекарах един неделен ден — един от най-красивите си дни в живота.

Седях пред огледалото в хотелската стая и си мерех пуловерите. Имах три пуловера — бледосин, червен и бежов. Бях ги купил от чужбина преди шест месеца и сега за пръв път ги обличах. Нямах време. От това идиотско търчане от сутрин до вечер човек пуловерите си не може да изпробва.

А сега имам сума ти време. Неделя е. Никакви учреждения не работят. Сутринта за пръв път от двадесет години се наспах. Нямах никаква работа. Трябваше да чакам до понеделник, когато служителите идват на работа. Спах, спях, спях — чак до девет часа сутринта. Събудих се към шест часа и подскочих както обикновено. Но се сетих, че нямам никаква работа. Това ме смая. Отново легнах и се усмигнах. Никаква работа. Да се утрепя, не мога да измисля никаква работа. Никого не познавам в този град, абсолютно никого. На никого не мога да звънна по телефона, нито пък някой ще ми звънна.

Никаква работа! За пръв път от двадесет години. Затворих очи и се отпуснах. Имах чувството, че потъвам, потъвам, потъвам... Стоици малки сънища се занизаха през главата ми. Но не забравях, че не върша престъпление. Просто нямам никаква работа и можех да си сънувам колкото си искам и каквото си искам. Започнах сам да насочвам сънищата и си и сънувах най-различни неща — по желание на клиента, както казват в магазините. Дори един сън сънувах три пъти — с шапка, без шапка и по пижама. Нарочно пожелах да бъда с пижама в трамвая и беше много смешно. Всички ме гледаха ужасени, а аз си седя с пижама и се хия. Пука ми, защото зная, че е сън.

Чудни работи може да прави човек, когато сънува, но знае, че всичко е насън. Бръкнах в чантата на кондукторката, грабнах пълна шепа със стотинки и ги изсипах на главата си. Сетне седнах на скута ѝ и започнах да я вчесвам на кок. Отидох с кондукторката на

сладкарница както си бях по пижама. Ватманът крещеше след нас, но ние не му обръщяхме внимание. И кондукторката знаеше, че всичко е насън. Кой ще седне да я уволнява за това, че се е отлъчила от работната си площадка по време на сън? Чувството, че всичко е насън, така ни обхвана, че започнахме да слагаме марки на автомобилите, да чупим витрините и да раздаваме бонбони на децата. Изобщо държахме се съвсем като студенти на студентски празник.

Събудих се окончателно към девет часа безкрайно щастлив. Боже мой, за пръв път от толкова време не изпитвах никакво угризение на съвестта, че лежа след шест часа. Лежа си и толкова. Мога да лежа цял ден — чак до вечерта.

Станах бавно, съвсем бавно, както не бях ставал от детинството си. Първо проточих единия крак от леглото, сетне и другия, извъртях се и бавно паднах на килима. И тук можех да си лежа колкото си искам. Цял ден — чак до вечерта.

Отидох в банята, съблякох се и пуснах душа. Помислих малко, сетне се протегнах и отвъртях фунията на душа. Плисна силна струя. Седнах на циментовия под, а струята плющеше върху главата ми. Можех да стоя така колкото си искам — чак до вечерта. Въртях главата си и струята ме удряше ту отляво, ту отдясно. Сетне отворих уста и струята започна да чатка по зъбите ми.

Чудесен начин за миене на зъби. Как никой не се е сетил досега! Ами ушите? Ето едното ухо, ето и другото. Пръстите на краката — палеца, средния, малкия. Сега всички заедно. Забравихме очите. Едното, после другото.

Както стоях със затворени очи, можех да изкарам още няколко от серията късометражни сънища. Ама съм се наспал! Страшно съм се наспал. За пръв път от двадесет години. А има толкова време до понеделник сутринта, когато служителите идват в учрежденията.

Изведнъж нещо ми хрумна. Разбира се. Точно така.

Навън беше октомври. Ослепително ясен, слънчев октомврийски неделен ден. За такива дни правят филми и пишат книги. Жълти, полужълти, червени и полужелено-червени листа, разхвърляни навсякъде. Просто разкош. Като има — хвърлят ги с пълни шепи наляво, надясно, дори падат и върху главата ти. Съвсем като във филмите.

Отидох в халите, но там нямаше овнешко месо. Бях си намислил да ида край Дунава, да запаля огън и да изпека върху него овнешки шишчета както едно време, когато бях млад и когато се събирахме в софийския ни двор по стотина приятели и печяхме овнешки шишове. Какво чудно време беше, дявол да го вземе! Всички бяхме млади, весели, умни и всяка неделя се събирахме. Или ходехме на Искъра с колела и играехме футбол, разделени на художници и журналисти, или печяхме овнешки шишове в двора. А нямаше пари, никакви пари. Саша Петров, който сега навярно има десет чифта обуца, по време на един мач край Искъра си скъса обувката и пропищя орталъка. Това бяха единствените му обуца.

Ей, ще го вземе дявол! Какво стана с нас, защо не сме весели? Защо не се събираме, защо не играем на мачове и не печем овнешки шишове? Кога ни хрумна за пръв път, че и в неделя може да се работи, кога се увълчихме така към работата, че тя стана по-силна от нас, затисна ни, смачка ни и ние, като премазани от скала, само мърдаме ръце и крака, преди да издъхнем.

Какви недели бяха. От сутринта се събирахме в двора — двадесет, тридесет, петдесет... сто души. И никой не говори за работа, никой не говори за клюки. Всеки мъкне парче месо, всеки дялка шишове, сетне нарязваме месото на парчета, осоляваме го, опиперяваме го, нарязваме върху него лук, люти чушки и домати, овъргаляме всичко това в една тенджерата и накрая нанизваме шишовете и започваме да ги печем. Като се изпекат, изваждаме ги от пръчките и ги стоварваме върху масата. Всички вземат с пръсти, дъвчат, мляскат и пият направо от дамаджаните. Сам си рязал месото, сам си го осолявал, сам си го нанизвал на шиш, как няма да ти е сладко? А сетне се маскировахме с обгорени тапи и играехме пиеси в беседката на двора — „Ричард II“ и „Ричард III“ едновременно. От околните кооперации никой не отиваше никъде — стояха по прозорците и завиждаха.

Но в халите нямаше овнешко месо. Имаше шаран. Взех един шаран, купих сол, черен пипер, бутилка вино и отидох на Дунава.

На реката нямаше никой. Всички се блъскаха из сладкарниците и по движението. А голямата, хубавата, чистата река течеше тихо съвсем сама.

На едно място брегът беше скалист и се вдаваше над водата. Избрах една вдлъбнатина в камъка, натрупах съчки и сложих отгоре

ръждясало тенеке. Сетне изкормих рибата, поръсих я със сол и пипер, увих я във вестник и я сложих върху тенекето. Никога не бях готвил по този начин риба, но имах чувство, че именно така ще стане много добре. Запалих съчките и се отдръпнах настрани. Отпуших бутилката. Имаше много време. Така можех да седя чак до другия ден сутринта, когато служителите ще дойдат в учрежденията, та нямаше нужда да се бърза.

Вестникът се овъгли съвсем и от двете страни и тук-там се показва белезникаво-кафявото месо на шарана. Отчупих едно парченце и го вкусих. Това беше унгарски шаран — по-тлъст от обикновения, язовирен. Много хубава риба, стига да се приготви като хората. Трябват още пет минути.

Като минаха и тези пет минути, вдигнах тенекето с две пръчки и го отместих от огъня. Сетне взех и рибата със същите съчки и я сложих върху камъка. Отделих с ръце изгорелия вестник и открих рибата. Да — сега е добре.

Бавно, съвсем бавно започнах да ям. Отчупвах малки парченца и ги слагах в устата си, след което пиех по една глътка.

Изядох рибата и изпих виното. Слънцето блестеше над главата ми, огънят бавно догаряше в краката ми, а реката течеше тихо, съвсем тихо. Ей, че тишина! Просто можеш да я чуеш.

Не може да е толкова тихо. Отворих уста и изревах като Тарзан. Сетне още веднъж. Никой не се обади, никой не ми се скара. Съвсем като в ония късометражни сънища, където можеш да си правиш всичко. Ами тогава да скоча в реката? Е така, както съм, ще се завъртя по корем, сетне по гръб, после пак по корем и като се завъртя още веднъж, няма да остана по гръб, а ще падна във водата. И наистина — така и стана.

И не беше никак студена водата. Напротив, съвсем приятна. Стараех се само да седя над водата, а тя мъкнеше надолу като дънер. Минах край скалите, сетне започнах да минавам край песъклив бряг, после пак край скали с дупки като пещери. Ето пак пясък. Само се изместих и водата ме докара до пясъка. Ако се обърна на другата страна, пак ще вляза във водата. Кеф ти на пясъка, кеф ти във водата. Можеш да си стоиш така чак до утре сутринта, когато служителите дойдат в учрежденията.

Към един часа следобед бавно се надигнах и се върнах при огъня. Измих се в реката, облякох се и се върнах в хотела. Не бях спал следобед от двадесет години. Но сега ми се спеше. И не само ми се спеше, но и можех да спя.

Отново седнах под силната струя на душа, сетне се погледнах в огледалото и започнах да правя мутри — ту като шимпанзе, ту като идиот — както едно време, когато бях дете и имах сума ти време за седене пред огледалото и за правене на всякакви мутри.

Събудих се в пет часа следобед.

Трябваше да се облека и да отида в ресторанта на хотела. Но го отваряха в седем, а сега е пет. Имаше сума ти време.

Полежах така известно време, като гледах ъглите на тавана. Една муха вървеше по стената, сетне се спря и започна да си чеше главата с предните крака. Ей, че работа! Откога не бях гледал как мухите си чешат главите. И как пълзят мравките. И как летят майските бръмбари по залез-слънце.

Към пет и половина станах и отново пуснах струята на душа върху главата си. Голямо изобретение е това да се маха фунията на душа. Трябва да се патентова.

Към шест часа започнах да си пробвам пуловерите. Бях ги напъхал в куфара така — с целофана, както ги бях купил от Италия преди шест месеца. Три пуловера. Бледосин, бежов и червен. Леле, ако имах едно време поне половин такъв пуловер! А сега имах три и шест месеца не бях ги пипал.

Започнах да ги пробвам. Един по един. Седях пред огледалото, плезех се и имитирах различни образи — просяк с бледосин пуловер, гангстер с червен пуловер, кретен с бежов пуловер.

Към шест и половина прибрах пуловерите и започнах да си слагам бялата риза. Бавно я слагах. За пръв път от двадесет години можех да си слагам бавно ризата. Ето — първо, слагам единия ръкав, сетне — втория. И закопчавам копчетата едно след друго. И през цялото това време се оглеждам. А двадесет години се обличах като звяр — с рев, с крясъци. Търчейки надолу по стълбите, с връзка в джоба, която се слага на улицата или в асансьора, псувайки и копчета, и възли на връзки, и всички, които са измислили и ризите, и връзките.

А кога съм имал време да си обуя спокойно панталона и да закопчаю копчетата едно по едно? Ами да си сложа обувките и да

завържа връзките без ругатни?

Вързах връзките на обувките си с хубави фльонги, сетне бавно облякох сакото. Не бързо. Бавно, много бавно. Първо единия ръкав, после втория. А не тичешката и с ругатни, защото обикновено ръката влизаше не в ръкава, а в хастара, разпран от припряност. Сложих сакото и протегнах ръкавелите — нека се виждат малко. Като на кино.

Седем без пет.

Бавно отворих вратата, бавно я заключих, слязох точно в седем без една минута пред администраторката, казах ѝ, че е приятна, подадох ключа и в седем часа влязох в ресторанта.

Влязох бавно, съвсем бавно, избрах маса срещу оркестъра и седнах. Никак не бързах. За пръв път от двадесет години седях в ресторант, без да бързам, без да търча в кухнята да търся управителя и да го моля веднага да ми сервира какво да е, защото имам бърза и неотложна работа. Сервитьорите се разтърчаваха, носеха някакви яденета, които ядях полу накрак, дори често в самата кухня на ресторанта, и отново хвърквах на улицата. По работа, по работа, ПО РАБОТА!

А сега нямах никаква работа и можех да чакам сервитьорите чак до утре сутринта, когато отваряха учрежденията.

Пристигна млада сервитьорка.

— Лист! — усмигнах се.

Тя кимна усмихната и донесе лист.

Бавно разгърнах страниците. Ммм, интересно, интересно. Какво бихте препоръчали?

Да се спускаш от смях. Какво бихте препоръчали? Но сервитьорката погледна съвсем сериозно на въпроса и препоръча телешко филе, увито на руло. И салатата от камби. И червено вино „Каберне“. И люти чушки с чесън. И палачинки.

Кимнах.

Момичето донесе виното и една сода, отвори ги, наля една чаша и ме попита дали ми харесва виното.

Да, виното е добро. Момичето кимна усмихнато и се отдалечи.

Пиех на малки глътки и се кисках. Боже мой, значи можело да се живее и така. Бавно, спокойно, красиво... Ето — донесоха и филето, и салатата, и чушките. Режех малки късчета от месото, бавно примлясках и отпихах по глътка от виното. И всичко ми приличаше

на късометражните сънища, където всичко е красиво и можеш да правиш каквото поискаш.

Масите започнаха да се пълнят. Но това не ме изплаши. В града нямах нито един познат. Никой няма да седне на масата ми, никой няма да ме удари по гърба, за да ми разкаже с просташки смях последния виц.

Можеш да си седиш и да си мълчиш. Ей, че е хубаво да си седиш и да си мълчиш!

Спомних си, че бях казал на едно момиче:

— С теб ми е толкова хубаво, колкото когато съм сам.

А тя не разбра, че ѝ правя комплимент.

А тук бях сам, съвсем сам, както в онова далечно минало, когато търчах след майските бръмбари... Какви големи поляни имаше в Овча купел — яркозелени, с висока избуяла трева, с маргаритки, жълтурчета, камбанки и макове.

Вдъхнах и отново усетих забравения мирис на овчакупелските ливади. И си спомних за тихите летни нощи, за звъна на далечното жабешко крякане, за Голямата мечка, Кокошката с пиленцата, Вечерницата...

Вярно бе — имаше и звезди едно време!

Усетих мирис на дим и си спомних за „земните пещи“, където печехме крадени картофи през късните октомврийски дни. Ами ловът на „бели мечки“ по заснежените поляни? Къде отидоха преспите, които стигаха чак до покривите на къщите?

Отпих от чашата и се облегнах на стола. Ей, че хубав ден! Просто ден за милиони. Сякаш се бях събудил след двадесетгодишен сън.

Боже мой, дали ще мога да запазя в себе си този аромат, който ме заобикаля? Дали утре сутринта, когато учрежденията се отварят и служителите дойдат на работа, няма да започне онова бясно, идиотско търчане с ругатни, с разправии, взаимни обиди, взаимни заплашвания със затвор? Защо станахме толкова груби, защо се караме из магазините, из трамваите, из улиците? Всеки креци на всеки — изпъчил гърди, смятайки, че именно той представлява истинската власт, че той е упълномощен да реве като бик на останалите и да въвежда ред в нашата татковина. Откъде дойде тази самоувереност, тази просташка непоколебимост, че всички са глупаци, а само ти

единствен си умният? Тръгни по улиците и само докосни някой за ръката и ще видиш как той ще изригне като всички световни вулкани и ще те обсипе с лава, пара и потоци камъни, за да ти докаже какъв неповторим син на майка България си докоснал и каква страшна вреда си нанесъл на отечеството, като си го отклонил за миг от неговата историческа мисия.

Ококорих се и като погледнах назад — видях сума ти години, изпълнени с крясъци. И най-високо от всички крещях именно аз, и най-едрият размахан юмрук над главите на другите беше именно моят, и не чаках ли всъщност само да се отворят утре сутринта учрежденията, за да се юрна с огнен меч в ръка, за да коля всичко живо пред себе си.

ГЛАВА ТРЕТА

ДОБРУДЖА

Баща ми е роден в село Сребърна, Силистренски окръг, едно от най-забележителните села в България. Тук именно се намира прочутото езеро, където се въдят пеликани и още много други водни птици, отдавна изчезнали не само от Балканите, но и от Европа.

Вярно е, че това представлява интерес за туриста, но ако сте забелязали, моята задача е не да описвам толкова флората и фауната, колкото *българина* — неговите особености, неговите обичаи, храната му, пиенето му. Винаги в живота ми именно ЧОВЕКЪТ ми се е струвал най-голямата загадка на природата. Защото, както казват естествениците, животните и растенията са ясни — ядат и пият. А човекът, това странно същество, яде точно когато не му се яде, пие, когато не му се пие, и си тегли куршума именно когато на всички им се струва, че вече всичко му е наред. Колегата Достоевски достатъчно добре е описал тези особености на човешката природа, за да ги повтарям и аз.

Искам да се спра на добруджанеца — такъв, какъвто го знам от добруджанския квартал в София, такъв, какъвто го видях в родното село на баща ми, такъв какъвто го видях в селата, където живеят преселници от Северна Добруджа.

Аз знаех, че живея в добруджанския квартал на София, но какво са добруджанците, разбрах едва когато Добруджа се освободи.

Един от малкото случаи, при които чичо Кръстник забрави, че има кафенета в този свят, беше освобождението на Добруджа.

Когато съобщиха новината, чичо Кръстник пристигна с колосана риза и бомбе, но не намери никого освен мен. Всички бяха отишли нанякъде си и ме бяха оставили да си боледувам сам. Като малък бях паднал върху една стъргалка, изкривих си носа, стана някаква неразбория с дишането ми и все си боледувах по малко. Та и сега лежах в гостната и гледах големия портрет на дядо. Гледах го и му се чудех на ума — да учи толкова години за поп, а тъкмо преди да го

ръкоположат, да махне с ръка и да избяга. Сега вече никак не му се чудя, защото поне десетина пъти направих същото — блъсках се, трепах се да стана летец, и няколко дни преди производството напуснах. Съсипах си здравето, за да уча архитектура, и тъкмо направих дипломната работа с молив — получих такова отвращение към тази наука, че и сега, като видя бяла престилка, се изприщвам. Толкова мечтаех да стана щатен журналист, а щом ме назначиха — взех си веднага една година безплатен отпуск. И още много други подобни щуротии, за които не съм виновен аз, а тази пуста наследственост — тези малки, невидими гени, които пълнят клетките ми и оставят всичките ми работи недовършени.

Но тогава си мислех, че съм по-силен от всички гени на света и се чудех на дядо. А докато се чудех, чичо Кръстник влезе с колосана риза и бомбе на главата, обиколи няколко пъти стаята бегом и като видя, че съм сам, дръпна завивките и каза:

— Тръгвай да бием камбаните!

Аз много обичах чичо Кръстник и си знаех — щом той каже, че трябва да бием камбаните, значи се налага да ги бием и ще ги бием, ако ще и турско да стане. Никога през живота не ми беше минавало през ума, че мога да бия черковните камбани. За мен те бяха нещо като причастието — недосегаемо и тайнствено, но щом чичо Кръстник бе решил, че трябва да се бият, изведнъж ми стана чудно, че не ми е идвало наум аз да ги бия. Така навярно е и при революциите — всички се кланят на царя и не могат да си представят как са живели досега под скиптъра на някакво си величие.

Докато търчахме към черквата, чичо Кръстник ми разправяше как били камбаните на черквата, когато умрял баща му. Тогава бил осемгодишен и видял как клисарят пратил сина си да бие камбаната на умряло. Чичо Кръстник се ядосал, блъснал клисарския син и му креснал:

— Защо ти ще биеш камбаните? Моят баща е умрял, а не твоят!

И забил камбаните.

— Сега работата ще бъде много по-лесна — обясняваше чичо Кръстник, — защото при смърт камбаните трябва да се бият съвсем равномерно, а при такава радост като днешната можеш да дрънчиш както си искаш. Колкото по-голяма неразбория се получи при биенето, толкова по-голямо веселие обхваща хората.

Покатерихме се на един дъх на дървената камбанария, която стоеше пред черквата. Чичо Кръстник хвана въжета на голямата камбана, подаде ми въженцето на малката и каза:

— Але, хоп!

Камбаните дръпнаха с такава сила и с такъв бяс, че отец Георги изскочи от черквата както си беше с кръста, последван от кварталните баби.

Понеже камбаните дрънчаха с всичка сила, ние не чувахме какво реве светият отец, но по зачервеното му лице личеше, че думите, които употребява, не са съвсем благопристойни. Бабите се кръстеха и хващаха главите си. Като видя, че не може да ни насмогне с думи, отец Георги хукна по дървените стълби и изрева на ушите ни:

— Ще ви дам под съд за богохулство!

Чичо Кръстник спря да бие камбаните, тикна въжето в ръцете на отца и кресна:

— Разгеле. Ти бий камбаните, защото ние имаме работа.

Отец Георги тръсна глава, но чичо Кръстник обясни:

— Добруджа е свободна!

Отец Георги само ахна и се подпря на дървената преграда. Сетне грабна въжето на голямата камбана, дръпна въженцето от ръката ми и задруса камбанарията с такава сила, че бабите хукнаха през глава обратно в черквата от страх да не се строполи всичко това върху тях.

Чичо Кръстник ме хвана за ръката и ме повлече след себе си.

В това време хората бяха започнали да излизат из къщите и да зяпат облещени към черквата.

Като ме влачеше след себе си, чичо Кръстник минаваше край тях, влизаше в къщите, отваряше шкафчетата, където си държаха ракията за гости, надигаше шишетата и пред изумените от това светотатство очи на домакините крясваше:

— Добруджа е свободна!

Хорицата плясваха с ръце и сядаха смаяни по местата си. Сетне грабнаха шишетата от ръцете на чичо Кръстник и ги изпразваха до дъно.

Но чичо Кръстник нямаше време да гледа ефекта от изпиването. Хващаше ме за ръка и ние, подгонени от някаква невидима реактивна сила, хуквахме през глава към другите къщи, където повтаряхме същия номер.

След половин час улиците се изпълниха от развълнувани хора, които размахваха дадените им от чичо Кръстник собствени шишета с ракия и крещяха:

— Да живее Добруджа!

Отнякъде се явиха цигани (те винаги надушваха подобни веселия) и засвирваха с всичка сила „О, Добруджански край“.

Чичо Кръстник търчеше между хората и организираше хор. Когато успя да събере към двадесетина души, той ги помъкна след себе си към къщата на Узун Кольо. Узун Кольо също беше добруджанец, но, както се вика, не живееше с вълненията на добруджанци, а си гледаше търговийката и огромната градина с най-различни сортове круши. Градината беше обвита с три ката бодлива тел и никой не смееше да припари в нея, защото само единият пестник на Узун Кольо тежеше колкото едногодишно теле.

Но този път ентузиазмът беше толкова голям, че всички забравиха и за Узун Кольовите пестници, и за тежината им.

След малко самодейният хор, подкрепян от циганите, зарева с всичка сила.

„О, Добруджански край...“

Пяхме така около пет минути и изпяхме целия марш, сетне го повторихме, но Узун Кольо не се появяваше.

Постепенно очите ни почнаха да шарят и едва сега се сетихме, че сме именно в тази чудна и приказна градина, в която растат стоте вида круши.

Както пееше, чичо Кръстник протегна ръка, откъсна една круша и я захапа. Примерът му бе последван от останалите, докато най-сетне и циганите престанаха да свирят и започнаха да пълнят пазвите си с круши.

Единствен продължаваше да пее Наумчо Глупака, който заради глухотата си ревеше съвсем фалшиво. Ние вече бяхме забравили за какво сме дошли, когато мощен глас разтърси градината.

— Сега ще ви науча аз вас, вашта мама добруджанска!

Следния миг сред обрулените клони стоеше само Наумчо Глупака, който поради глухотата си не беше чул йерихонската тръба на Узун Кольо и продължаваше да реве с всичка сила.

А хорът, предвождан от чичо Кръстник и циганите музиканти, търчеше с прибежки към черквата.

Едва когато заобиколихме, запотен от биене на камбаните, поп Георги, се сетихме за Наумчо.

Чичо Кръстник се хвана за главата:

— Хора, Узун Колю ще пребие момчето!

Но не стана нужда да изгаряме от срам. Само миг след това при нас се появи Наумчо с пълна пазва круши. Той се смееше и крещеше с пискливия глас на глухите:

— Аз му казах, че Добруджа е свободна, и той ми напълни пазвата с круши. И петдесет лева ми даде.

— Това се казва да изпуснеш жив дюшеш — ядосваше се чичо Кръстник дълго след това. — Ама откъде да знам, че този тулуп може да има и сърце?

После, когато пораснах и видях за пръв път Балчик, открих за втори път Добруджа. И там, в Балчик, прекарах най-хубавите дни от живота си.

Когато падне сняг, когато завият вълците и зареват зимните хали, кой знае защо пред мен изниква винаги една и съща картина: ослепителен юнски ден. Яносиньо копринено небе, бели тебеширени скали и безкрайно синьо море.

Завивам се с дебело одеяло, пускам електрическата печка на „три“ и си представям, че вървя сам по бански гащета из балчишките камъни и събирам миди.

Може би някъде има по-хубаво море, може би някъде (казват, на африканския бряг) има по-бели скали, но балчишките скали и балчишкото море са ми най-скъпи, защото там прекарах най-хубавите дни от живота си.

И сега си спомням лодките, препълнени с татуирани диваци, предвождани от кръвожадни човекоядски главатар Илия Бешков, потеглили от вилата на Смарендеску да нападат, оплячкосват и изпоядат Балчишкия дворец барабар с неговите обитатели. Но предателска уста вече е предупредила вожда на туземците от двореца — червенобрадия художник Иван Пенков — и на брега, под минарето, започва страшна сеч — до пълното унищожаване на едните и другите.

След тази касапница духовете на умрелите вдигат пълни чаши с евксиноградска гроздова и пият за вечната си памет.

И Илия Бешков, и Иван Пенков отдавна не са между нас, но местното население още споменава техните имена.

— Това бяха хора — казват рибарите, — майките още плашат децата си с тях.

Защо тези хора идваха именно тук, в Балчик, а не отиваха на „Златни пясъци“, на „Слънчев бряг“, на пясъците, които се простират по цялото черноморско крайбрежие, защо се бутаха тук, сред балчишките камъни?

Това и досега не мога да обясня на хилядите софиянци, които пълнят всяко лято южното ни крайбрежие. Защото, за да разбереш голямата поезия, сам трябва да си малко поет.

— Че там долу какво има — казваше бай Косьо Кисимов, — там долу има само пясъци. А тук и зеленина, и водичка има, и гледай какви къщички.

Заедно с него вървахме из балчишките къщи, отваряхме дебелите порти и винаги зяпвахме от възхищение. На пръв поглед отвън къщите са скучни — оградени с високи каменни стени, а вътре изведнъж дори и в най-топлия юнски ден те лъхва хладинка от смокините, от хладния балчишки камък, с който са постлани дворовете, от решетъчните веранди и чардаци, където ти поднасят смокиново сладко и бяло сладко на лъжица, потопена в чаша ледена вода.

И докато тук отляво, в българската част на града, всяка къща си е башка, всяка къща има свой облик, свой аромат и крие някаква изненада — циганските къщурки, накачулени по баира отдясно, са всички еднакви.

Бели, бели, бели, по-бели от самите тебеширени скали, с овални стени и разкривени прозорчета — те не приличат на истинските, а ти се струва, че са направени нарочно от някакъв художник формалист за декор от някаква телевизионна приказка.

Когато вървахме между циганските къщички, около нас подскачаха към стотина черни същества с искрящи от радост очи и сърца, готови да изхвъркнат от възторг. Наистина — за нормалния, здрав гражданин остава винаги необясним този странен искрящ ентузиазъм на малките циганчета. На какво се радват — на голите си тумбачета ли, на главите от чирози, които стискат в ръцете си, или на умрелите мишки, които влачат, завързани за конец след себе си?

Но бай Косьо Кисимов не се чудеше никак, защото беше точно като тях — искрящ, ентузиазирани, готов да се пръсне от възторг и да раздаде детското си сърце на всички.

Никога няма да забравя онази нощ, когато пътувахме от Балчик за село Белгун, където той изнесе последното си литературно четене.

По небето плуваха червени викингски лодки, от двете страни на пътя горяха стотици цветове — тук имаше и макове, и божури, и златни слънчогледи, и зелен боб, увит около стъблата им, и птици, птици, птици. Пред нас подскачаха лалугери и невестулки, изправяха се на задните си крака и ни гледаха с малките си облещени очи. Пътешествието ни приличаше на някакво приказно шествие, сякаш цялата жива и растителна природа се беше наредила край нас в шпалир, за да поздрави големия артист.

Той рецитира „Епопея на забравените“ в дългия като коридор салон на Белгунското читалище. Беше топло — към четиридесет градуса топлина. Плувнала във вода, публиката гледаше зяпнала към слабичкия възрастен мъж, облечен в черен официален костюм.

Децата блещеха очи, а възрастните едва сдържаха сълзите си. Те знаеха много добре какво значи да си българин, половината от живота им беше преминал в чуждо робство.

— Ще знаеш, Васка — каза бай Косьо, — чудесни българи са добруджанците. Имаг българско самочувствие. Тук, като кажеш българин — това значи голямо нещо. Това значи работлив човек, чист човек, прибран човек. Възрожденското е още силно в тях.

Бай Косьо умря тук, в Балчик. Той можеше да не отиде на последното литературно четене. Но отиде.

— Много обичам Балчик — казваше бай Косьо, — защото тук почиват само българи.

Сега и тук вече започват да прелитат чуждестранните коли. Смаяни и зяпнали, чужденците гледат Таук лиман и не могат да повярват на очите си. Отвсякъде ваят предложения от всички страни — молят да откупят за няколко години Таук лиман...

Чужденците ходят из балчишките къщи, гледат и не могат да повярват — защо в никой туристически справочник не се говори за тази красота?

Само след няколко години слуховете за този непокътнат край ще се разнесат из Европа и за нас, туземците туристи, ще бъде трудно да се радваме както преди...

Но благодаря на бога, че изкарах младините си в този край, когато имаше само българи и то какви.

Трети път открих Добруджа в село Божуровци, където живеят преселници от Северна Добруджа. Бях поканен на сватба. Тръгнах на обяд от Толбухин с намерение да се върна вечерта. А останах три дни и три нощи — точно толкова, колкото траеше сватбата.

Не съм от тези хора с немски дух, които точно описват нещата.

12:05 минути. Булката излиза от черковата.

13:04 — Първата чаша падна.

16:09 — Първият изстрел.

19:45 — Изнасят първия пиян.

Не, такива работи у мен няма да прочетете. Има си справочници, където точно и ясно ще видите как именно стават българските добруджански сватби и то не на кои, а на преселниците от Северна Добруджа. Хич и дори не съм се старал да запомня реда на нещата — пих заедно с всички, гърмях заедно с всички и ревах заедно с всички дор три дни и три нощи и сега, като се помъча да се сетя какво точно видях, в спомена ми остава едно такова чувство, което изпитваме, като си спомним за първата любов, за майка си, за оная майка ехеее — отдавнашната, младата, която сега виждаме само на избелелите старовремски портрети, хубавата майчица, красивата, с дългите смолисти коси, която ми пееше слънчеви приспивни песни...

Преди всичко пред мен изникват добруджанките — едри, прекомерно едри, с невиждани дотогава от мен старовремски носии, искрящи от цветове, прилични на дрехите на севастократица Десислава от Боянската черкова. Вървят бавно, тържествено, като на сцена, с гордо вдигнати глави. И как няма да се гордеят, когато са БЪЛГАРИ.

Да, точно за добруджанките се сещам първо, когато искам да си припомня за тази красива сватба. И по балкана съм виждал царствени жени, и в Родопите, но накуп, на едно място толкова едри, толкова силни и истински българи само тук. Сякаш това беше царство на амазонки, сред които мъжете нещо се петлявеха, губеха се и служеха само за фон. Фон, който гърмеше, свиреше, играеше, а цариците плуваха между тях като лебеди и от време на време кимаха:

— Да, добре е, продължавайте. Хубаво върви сватбата.

Дотогава винаги гордо съм казвал:

— Да, аз съм добруджанец.

Но след тази сватба, след като бях с тези хора, сега малко се колебая. Да, баща ми е добруджанец, но аз, дали аз съм достоен да нося това име?

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

МОРЕТО

Когато човек е влюбен за пръв път, само тогава е истински щастлив. Той подскача, лети във въздуха, катери се по небето и къса звезди за любимата си — големи, едри — за челото и малки, ситни като маргарит, за косите ѝ.

— Така ще бъде цял живот, така ще бъде цял живот! — крещи от радост той иска да прегърне и целуне целия свят.

Минава време, любимата е отдавна с друг и посърналият, с леко посребрени коси бивш щастливец се влюбва отново.

Така е и с морето.

Когато видим за пръв път огромната безкрайна синя вода, в нас нахлува бясна радост и ние с крясък скачаме и плискаме пръски до небето и се премятаме, не помисляйки дори за миг, че някой може да ни откъсне от това щастие. И едва когато дойде есента и вятърът започва да скубе листата от крайбрежните алеи, ти отваряш уста и не можеш да си поемеш дъх от изненада — къде отидоха топлите любовни прегръдки на лятната вода, защо се измени морето — нима това е същото място, където търчахме голи и вярвахме, че радостта и безгрижието няма да имат никога край?

Минава есента, от небето започва да пада едър бял сняг, който покрива земята, покрива улиците, покрива къщите. Докъдето погледнеш — навсякъде е бяло, бяло, бяло и ти гледаш с широко отворени очи и не можеш да повярваш, че само няколко дни преди това тук имаше трева, тук имаше цветя, тук имаше дървета с листа. И ти се струва, че вече цял живот ще е така и няма да има вече ни трева, ни цветя, ни листа.

И чудно — точно тогава ти се присънва сън — топло, ужасно топло. Ти вървиш гол, само по бански гащета, и върху главата ти се сипят слънчеви лъчи, текат по лицето и косите ти, стичат се по ръцете и краката и плуват по пясъка към морето — огромното синьо море, което се мята пред теб, което блести и трепти в милиарди малки

светлинни, всяка една от които се усмихва и те вика с пръст. И ти изреваваш и се хвърляш във водата и ти е топло, и ти е красиво, и грабиш водата с шепи, милваш я, целуваш я и я посипваш върху косите и тялото си.

Събуждаш се с вик и очите ти се изпълват със сълзи — боже мой, ще има ли някога пак такова топло, ясно синьо море? Дали ще има още веднъж лято?

Снегът започва да се топи и тогава ти се струва, че отсега нататък ще бъде все такава киша и лапавица, после задухва пролетният вятър, цъфват цветята. Ти стоиш малко настръхнал и гледаш с недоверие — не е ли сън пак това? Няма ли да се стреснеш и да видиш пред себе си безкрайно бяло поле с изсъхнали сгърчени почернели клони? Пипаш листата, пипаш цветята, пипаш тревата и клатиш с глава — уж същите листа, цветя и треви, но някак си други и хладни. Не, никога вече няма да дойде онова, миналото лято, когато всичко беше топло, когато дори и през нощта вървахме с разтворени ризи и топлият вятър пълзеше по гърдите ни и целуваше косите и лицата ни.

Кимайки тъжно, ти отново потъваш сред гъмжащия поток на устремените нанякъде хора. И вървиш така с невиждащи очи месец, два, три, когато изведнъж...

Ужасно е топло. Ти си със сако, дори с пуловер, потиш се и ти е неприятно. Не си свикнал с тази топлина, тук има нещо неестествено — гледай само как пари това проклето слънце, как е напекло тротоарите, как е напекло стените и покривите на къщите и въздухът над тях трепти като над пожарище. Ох, че е топло, проклета топлина — нима може да е така топло на този свят? Нишките на мисълта се късат като паяжини, настъпени от гигантското чудовище — топло е. Ужасно е топло, хора!

Е, защо тогава съм със сако? Защо тогава съм с пуловер? И защо съм тук?

Скачаш като попарен, захвърляш и сако, и пуловер, и панталон, и надавайки боен вик, хукваш към морето, към морето, към морето!

И ето го — огромно, синьо, с милиарди светлинки, които сякаш те викат с пръст.

Боже мой — същинското, миналогодишното лятно море!

Не, не може да е същото — то ей сега ще изчезне, отново ще дойде зима, или пък не — наглед можа би е същото, но кой знае дали

водата е така топла. Я да пипнем с пръст.

Затваряш очи и скачаш във водата, плискаш се, крещиш и се премяташ, заравяш главата си в пясъка, пълниш ушите си с топъл влажен морски пясък, дъвчеш черупки от миди, пиеш от солената морска вода и вече грохнал и изморен до смърт, се просваш на горещия пясък, за който мечта цяла зима и цяла пролет. Сега отново ще търчим от Кранево до Ахтопол, ще събираме черупки от миди и ще пишем с тях имената на любимите по пясъка, ще гледаме как се разбиват вълните в Маслен нос, ще се катерим по изсъхналите, прилични на змейове от приказките дървета по северния плаж на Приморско, ще събираме миди и „кореняците“ на Созопол, ще печем шишчета на самия бряг, край „кефалското гробище“...

Но изведнъж трепваш и в сърцето ти минава остра болка.

Мамичко, ами всичко това ще трае само три месеца. А след това — отново есен, отново зима, пролет... Ставаш изтръпнал и гледаш с ужас топлата, потънала в синя светлина вода — нима отново ще стане мътна, тъмна и студена, нима отново на това място ще задухат зимните ветрове и на същото място, където търчим голи, ще може да се стои само с балтони!

Защо е така, как може да е така?

Но минават дните и ти лека-полека забравяш урока от миналото и както в любовта, така и тук започваш да вярваш, че си се излъгал, че сега вече щастието няма да има край, че вече никога по тези места няма да има студ, а само топлина, топлина, топлина...

Много пъти съм спорил с чужденци. Няма такова море като Черно море. Бил съм и на Адриатика, и на бреговете на Италия и Гърция, и на северното море ходих, но такова едновременно и топло, и сладко, и чисто море няма. Пясъкът е като пудра, водата е като изворна и не е така страшно солена. Влизаш в морето и имаш чувството, че си се върнал у дома, вкъщи, и се завиваш с вълните, а друга вълна слагаш под главата си и лягаш да спиш така, както заспива блудният син, върнал се след дълги странствания в родния дом.

Няма кътче от Черноморието, което да не съм видял. Но наред с Балчик за мен си остава най-хубав Созопол.

Най-хубавите майски песни се пишат през декември.

Навън е сняг. Навън отново вият вълци и лисици, чаткат със зъби чакали и бели мечки. Навън реват зимните бури и хали.

Студено е. Двадесет градуса, двадесет и пет, тридесет!

А щом затвориш очи, пред теб засиява юлското слънце, чиято светлина шурти върху безкрайното синьо море.

Има дни, които се помнят цял живот. Стоят си така в паметта ти, изрязани сякаш с нож — и от ден на ден стават все по-ярки и по-светли.

И сякаш напук, когато термометърът започне да подскача над двадесетте градуса студ, пред мен изниква един и същ августовски ден.

Созопол.

Пет часа следобед.

В далечината се чува женска караница. Колкото отиваш по̀ на юг, толкова женските караници стават по-ярки и по-цветисти. Стоят една срещу друга жени със зинали като ями уста и си крещят. Не се слушат какво говорят. Те си крещят всичко, което им хрумва в главата. Цял ден слънцето е напичало главите им и ако не си покрещят, мозъците им ще се пръснат. Крещят си две по две, а понякога и на групи. И крясъкът на жените се слива с един общ звън, приличен на жабешкото крякане, идващо от блатата и летните нощи.

Аз стоя на западния бряг на полуостровчето и се усмихвам. Женското крякане и ритмичните викове на рибарите, които изкарват лодките на брега, ме унасят. Много е приятно да си седиш така сам на брега и да не правиш нищо. В големия град е шумно. Дори и да искаш за миг да останеш сам и да си поблеееш, все ще се намери някой познат глупак, който да те запита за нещо и да ти отрови спокойствието.

А тук си стоиш, мижиш срещу огромното слънце, което се върти на запад, и не мислиш за нищо. Ако ти стане много топло, съвсем бавно се накланяш напред и меко пляскаш в приятно затоплената вода. Потръпваш от удоволствие, стоиш така за миг с натопена във водата глава, а сетне също така меко се изтегляш на брега и отново заставаш срещу слънцето, за да изсъхнеш.

Рибарите изтеглят лодките на брега и запалват голям огън. Стоплят смолата, намазват с нея пукнатините на лодките, поглеждат през рамо към теб и без да кажат нищо, хвърлят на пясъка пред краката ти огромен металносин паламуд.

Ти не бързаш. Паламудът не се разваля толкова бързо. Трябва да постои няколко часа и чак тогава започва да „вика“, както казват рибарите.

Бавно пристъпвайки ту на единия, ту на другия крак, рибарите тръгват към кръчмите, които са в града. Интересно нещо — точно до самите лодки, на брега, има кръчма. Но те не влизат в нея, а отиват в града. От крайбрежната кръчма не се чуват добре женските караници. А какво е това пиене след работа, ако няма за мезе няколко хубаво подбрани женски кавги. И затова най-посещаваната кръчма е тази, която е най-близо до двете известни кавгаджийци — Мариола и Змаро. Тук именно идват рибарите, поръчват си по една половница бледорозово созополско вино и леко примижали, започват да слушат.

Мариола и Змаро, които до този миг разработват само теми от своя личен бит и са на път да ги изчерпят (забелязват се дори елементи на повторение), поемат въздух и се нахвърлят върху мъжете. Като два ниагарски водопада връхлитат върху главите на рибарите клетвите и проклетията на кавгаджийките. Един след друг всеки рибар бива обработван от глава до пети, сетне се прехвърлят на семейството му, обясняват каква е жена му, дъщерите и синовете му, сетне братовчедите, лелите, учинайките. Мъжете бавно пият и клатят одобрително глави — да, точно така, нищо не е пропуснато, за днес езикът е дори по-цветист от вчера, намерени са някои нови детайли в отдавна известните подробности. Да, да — е това е — виж, да — това е добре.

Сега вече е моят ред. Бръквам под камъка, на който седя, и изваждам скрития от вчера нож. Порвам стомаха на още мърдащия паламуд, изкормвам го, изваждам му и хрилете и го измивам хубаво в хладка морска вода. Сетне разгръщам вестника, който съм сложил до себе си. В него има сол, черен пипер, един лимон. Поръсвам паламуда със солта и пипера, увивам го във вестника и го напръсквам с вода, след което го намачквам, за да прилепне към хартията. Огънят, на който рибарите топяха смолата, се е превърнал в яркочервена жар.

Слагам върху нея едно голямо тенеке, а върху тенеке — увития във вестника паламуд.

След няколко минути се чува цвърчене — отначало тихо и пискливо, а сетне все по-силно и по-настойчиво, когато цвърченето се превърне в свирене, протягам ръка и обръщам рибата. Върху напечената страна вестникът е прегорял и тук-таме прозира оголено бяло месо, защото кожичката на паламуда е залепнала върху тенеке.

Отново тихо цвърчене, което се превръща в свирене.

Май че вече може, а?

Хващам опечения паламуд нежно, както се вади бебе от корито — за муцуната и опашката с по два пръста — и тръгвам към крайбрежната кръчма. Слагам го върху разсъхналата маса и бавно го обелвам от прегорялата хартия и останалата кожа. Сетне го разделям на две — това става само с едно докосване, тъй като рибата е опечена много добре, и изваждам гръбнака. Вдъхвам от аромата и поклащам глава.

— Да, това добре! — казвам аз, като подражавам на Николашка, руснака староведец.

Поръсвам отново разтворената риба със сол и черен пипер, след което изстисквам върху нея разрязания на четири лимон.

Едва сега се обръщам към проснатия на съседния стол келнер, който мижи с опънати крака срещу слънцето. Щраквам леко с два пръста. Келнерът се прозява, маха с ръка, надига се и провлачва крака върху бюфета. След малко се връща с гарафа бледорозово созополско вино, слага го на пропуканата маса и отново замижава с протегнати крака срещу слънцето.

Отчупвам едно парченце от просмуканото с черен пипер, сол и лимонов сок бяло-кафеникаво месо на паламуда и го слагам в устата си. Бавно примлясквам.

— М-даааа — това съвсем добре.

Отпийвам и малка глътка от виното.

— А това — хъептъен добре.

Е, с бога напред.

Потривам ръце и започвам — хапка и капка, хапка и капка.

Паламудът е преполовен, гарафата — също.

И тогава срещу мен на прозореца изникват трите гъркинчета — Малта, Ангилико и Ирени. С кръгли лица, с гъсти черни коси, сресани

по средата на път, и дълги черни плитки, накрая с панделки. Аз кимам с глава и те запяват:

*Самнъотиса, Самнъотиса,
кога ще се върнеш в родния остров?
Ще ти изпратя лодка
с диамантени гребла
и платна от чисто злато —
по пясъка ще нахвърлям нарове,
а във водата рози.*

ГЛАВА ПЕТА

РОДОПА

В Родопите за пръв път отидох като студент.

Получих карта за Пампорово и тръгнах.

Пампорово като Пампорово.

Голяма работа.

Тогава бях млад и не обръщах внимание на нещата. Не бях впечатлителен като сега — видя облаче — ахам, видя слънце ахам.

Тогава, както се вика, бях съвсем груб реалист и си приемах нещата без никакво ахане. Така много работех, така много учех (хем следвах, хем работех, хем издържах себе си, брат си и майка си), че не ми оставаше време ни за ахане, ни за зяпане.

Тръгнах за Пампорово като на работа. Бях капнал от умора и чувствах, че трябва да си почина поне десетина дни, за да поема отново бясното търчане — от шест часа до дванадесет бях нещо средно между хамалин и счетоводител в тогавашния „Лозцентрал“, от дванадесет до шест — на лекции и чертане (следвах архитектура), а от шест до дванадесет вечерта — в Кирковски районен комитет на Ремса.

Бях изпаднал в такава апатия, че да бяха ме изпратили в Акапулко или Копакабана, пак щях да кажа:

— Добре.

И хич нямаше да ми мигне окото, биля. Когато човек е изморен до смърт, не го интересува това пред него Бриджит Бардо ли е, или баба Станка.

Качих се на влака и заспах.

Събудих се към Пловдив.

Две момичета, които не бях забелязал дотогава, ме тупнаха по врата и ми казаха:

— Слизаме.

И аз слязох.

Не мога да си спомня откъде бяха разбрали, че и аз отивам в Пампорово.

В полусън помня, че влязохме в една къща, легнах на едно легло и заспах.

Сутринта пак ме плиснаха по главата, качихме се на един камион и аз пак заспах.

Събудих се от ослепителна светлина.

Отворих очи и подскочих. Над мене беше синьо. Но не така синьо, както е обикновеното небе. Това беше някак си особено синьо, то трепереше, то излъчваше сияние — имах чувство, че е някакъв ослепително син копринен плат, така силно опънат, че всеки миг може да се пръсне.

А слънцето се въртеше — голямо, бяло, и ми се чинеше, че някакъв хлапак непрекъснато го изстискава и светлината от него шурти на потоци по главата ми, по тревата, по високите борове.

Едва сега погледнах лицата на двете момичета. Боже мой — та те бяха красавици! И сега не мога да разбера какъв глупак съм бил — поне адреса им да бях записал...

Пристигнахме на студентския лагер „Студенец“. Гледах като смаян. Всичко наоколо ми приличаше на илюстрациите от Братя Грим. Точно такива бяха зелените гори — не обикновено зелено, а някакво сочно жълтеникавозелено, от което всеки миг очакваш да потече зеленина. Вървах из въздуха като във вода. Имах чувство, че мога да го режа с ръцете си и да си правя кубчета от него.

Хората вървяха, окъпани от светлина, с широко разтворени очи и разперени ръце — така както вървят ония, дето ги виждаме в сънищата.

Всички се движеха напред и назад, смаяни, учудени и усмихнати.

Ние се разминавахме както се разминават балетистите от оперните феерии и всичко приличаше на някакъв танц от „Снежанка“ или от „Вълкът и червената шапчица“.

В Пампорово седях десет дни, въпреки че картата ми беше за двадесет.

Честна дума — щях да полудея, ако бях останал повече.

Това не беше за вярване. Бях изпълнен с някакъв див възторг — сякаш енергията от целия свят се бе събрала в сърцето ми. Търчах като побъркан из зелените склонове, ревах с пълно гърло, катерех се по дърветата, премятах се из тревата. Беше хубаво, толкова хубаво, че не издържах и избягах.

Сетне отидох още няколко пъти и винаги се връщах все по-влюбен в заоблените, нагънати като народна песен родопски върхове, в неповторимите родопски къщи. И затова, когато моят роден брат след двадесет и пет годишно отсъствие се върна от Австралия, заведох го именно там.

*Доста сме яли,
яли и пили
печени агнета
и вино червено.
Я развей байрак,
ти, Мануш, войводо!*

Хайдушка песен

— Хич и не мога да разбера как съм ял някога агнешко!

Тези думи бяха произнесени от брат ми Иван Цонев, австралийски поданик, който преди около тридесет години бе емигрирал в Австралия.

Беше топла августовска нощ. Извадени от известното английско стихотворение, звездите блещукаха като диаманти на небето.

Ние полулежахме върху козяците край пламтящия огън и гледахме с ококорени очи как бай Стоян пълнеше агнето.

Не бяхме пили нищо — мастиката и краставичките още се изстудяваха в малкия планински поток, но ушите ни звънтяха и в гърдите ни се събираше такава бурна радост, сякаш бяхме изпили няколко дамаджани мелнишко вино.

Едва когато човек вдъхне пампоровския въздух, едва когато погледне пред себе си безкрайните планини, нагънати като диплеста родопска песен, разбира защо тукашните овчари живеят по сто и няколко години.

— Майка му стара — каза брат ми, — да взема и да напълня от този въздух няколко милиона консервени кутии — сума ти пари ще изкарам в Австралия.

Бай Стоян, който продължаваше да пълни агнето, се обърна към него, усмихна се и врътна глава. Навярно го бе учудил фактът, че в тази приказна местност човек може да мисли за пари.

Брат ми продължаваше да се тюхка:

— Да бях си взел някоя консерва. Как ще го ям това агне! Там, в Австралия, дори и лудите не ядат агнета. Та какво има в едно агне — само кост и мас.

Бай Стоян отново се усмихна:

— А ти не яж. Без това си пълен.

Той беше избрал най-охраненото си агне, сам го беше заклал, сетне вкара масура под кожата на единия крак, наду я с въздух, докато се отдели от месото, обърна кожата като ръкавици, разпори агнето, извади дреболиите, изми ги, нарязва ги на ситно, овъргаля ги в балканска чубрица и джоджен, посоли ги, подлюти ги с едро счукан лютив червен пипер, отново напълни с тях стомаха на агнето и сега го шиеше. Като го заши, отново му навлече кожата, замаза нареза с глина и потри ръце:

— Ха бакалъм!

Грабна търнокопа и започна бързо да копае дупка. Като я изкопа, покри дъното с орехова шума и положи агнето върху нея. Сетне започна да гребе от тлеещата жар и да хвърля от нея върху агнето. Покри го с около петдесет сантиметра жар и отупа ръцете си:

— Това е — каза той, — сега можем да опитаме ичкията.

Влезе в кошарата и се върна с една гаванка, в която имаше прясна извара. Обели няколко глави чесън, счука и десетина ореха и всичко това забърка заедно с изварата.

Работеше бавно. Никой не го гонеше.

Бизнесменската кръв на брат ми отново закипя.

— Е това нещо го няма в Австралия — каза той. — Кой има време да ти дои овце и да прави от млякото сирене и извара. Гледай само — за една гаванка с извара и някакви там щуротии в нея изгуби близо един час. Че такова ядене там би струвало повече от златото.

Бай Стоян отново се усмихна.

Като свърши с изварата, отиде до ручей и извади мастиката и краставичките, които бяха кристализирали от студ.

— Цялата тази работа в хладилник ще стане за една минута — забеляза брат ми. — В Австралия...

Но не можа да завърши, защото бай Стоян отпуши шишето и миризмата на мастиката като взрив нахлу в ноздрите му.

— Там такава нещо не пият — облиза се брат ми. — Мастиката е вредна.

— Много е вредна — говореше брат ми, като държеше шишето, — това е може би най-вредното питие, което...

Следния миг той вече пиеше. Очите му се разтвориха като прожектори и дъхът му спря.

Без да каже дума, той грабна една краставичка от ръката на бай Стоян и я захапа. Едва тогава си пое въздух и тръсна глава:

— Страшно!

Като продължаваше да се усмихва, бай Стоян отрязва резенче от краставичката с чекийката, която висеше закачена за синджир за потурите му, и я намаза отгоре с извара, счукан чесън и орехи.

— Яж!

Брат ми лапна резенчето и очите му отново се ококориха. И без да каже нито дума, грабна отново шишето с мастиката и отпи юнашка глътка.

Сетне разправяше, че щом хапнал краставичката с извара, смесена със счукан чесън и орехи, в ушите му засвирили най-нежните тръби на някакъв неземеен орган, а като пийнал от мастиката — запял и негърски ангелски хор.

Бай Стоян врътна глава:

— Това е само началото. Почакайте да дойде и баба Минка.

Когато от мастиката остана само амбалажът, по тясната пътека се зададе баба Минка. Под дясната ѝ мишница носеше овчи мех, а под лявата — някаква бохча.

Като стигна до нас, тя се поклони, остави меха върху козяка и разтвори бохчата. Лъхна мирис на топъл хляб и сирене. Брат ми протегна ръка към питата, но бай Стоян го спря:

— Не пипай!

Стана, грабна желязната вила и започна да разкрива изстиналата жар. Издърпа агнето и като натрупа орехова шума върху земята, сложи го върху нея и махна кожата.

В същия миг над Пампорово и цялата Родопа се разнесе дивен мирис. Мирисът разлая псетата в една околност от сто квадратни километра.

Обърнах се и погледнах брат ми. Той бе проточил врат, а устата му бе готова да зачатка като челюсти на вълк пред крехка кошута.

— Заповядайте и хапнете, както навремето са яли нашите закрилници — хайдутите.

Като каза това, бай Стоян се протегна, откъсна голямо парче от агнешкото, отчупи и от питата, омесена със сирене, и подаде всичко това на баба Минка. И този път брат ми зяпна — такава проява на рицарство навярно не бе видял и на най-големия австралийски прием.

Около половин час никой не каза повече нищо. Чуваше се само мляскане, примесено с някакви звуци, прилични на ръмжене, ахкане и цъкане. От време на време се чуваше и известният звук „къл-къл“, който издава течността, когато се излива в някакво гърло. Този звук идваше от кожения мех, напълнен с местно домашно червено.

Едва когато от агнето останаха само някакви жилки кожи и кости, брат ми се облегна на дебелия бор, който бе зад него, и прошепна:

— Майчице мила! Това не може да се купи с милиони!

Да, братко мой — това не ти са австралийските агнета, направени само от мас и кости. Това е агънце, което е расло из Родопа, което е пасло само цветя и билки и е поело и техния дъх, и техния вкус.

Но за да му се усети истинския вкус, трябва да се емнеш, да повървиш четири-пет часа из хайдушките пътеки, да го изпечеш със собствените си ръце и да го изядеш сред същите цветя и билки, където е расло и пасло.

— И да го разправям, няма да повярват.

— Виж — тука си прав — казах му, — защото не се е родил поет, който би могъл да опише вкуса на това, което хапнахме тази нощ. Затова всеки, на който му харесва, трябва сам да дойде и да провери.

Няколко дни след това брат ми си замина.

А преди няколко дни получих телеграма:

Поздрави бай Стоян уговори агне по хайдушки не
мога да спя само за това мисля чакай ме идвааааам!

ГЛАВА ШЕСТА

ТРАКИЯ

Три града могат да спорят за първенство по красота и българска самобитност — това са Велико Търново, Копривщица и старият Пловдив.

Пръв от тези три града видях Пловдив и то като влюбен, затова — простете ми, но ще започна с него.

Ако отидете в Гърция и попитате кое трябва да видя най-напред, учените, интелигенцията ще се изсмеят:

— Разбира се, старините.

А веселите, обгорени от слънцето прости гърци, ще вдигнат рамене:

— Разбира се, квартал „Плака“ в Атина.

Защото „Плака“ това е именно стара Гърция с дървените, сякаш изрязани от илюстрации на приказки къщички — с изрязани балкончета, с фенери, дворчета, прозорчета и миниатюрни стаички, миришещи на бор.

Точно такъв е и старият Пловдив. Вървах из него, хванал за ръка любимата, катерех се по стръмните улички, зяпах тези невероятни къщи и ми се струваше, че се връщам с двеста години назад. А когато се изкачихме на върха на тепето, пред нас блесна меката сънлива Марица, течаща бавно между опънати като девизи тополи.

Меко, топло, слънчево.

Именно мекотата е най-типична за Тракия. Хора любезни, с мек характер, добра усмивка. Богата равнина, искряща от цветове — и златни ябълки, и червени домати, и зелени чушки, и жълто грозде.

Може сто пъти да си бил на някое място, но като искаш да си спомниш за него, винаги виждаш най-яркия си спомен.

Такъв за мен е утрото, в което вървах по Тракия — от Първомай до Чирпан.

Седях вечерта в една от малките пловдивски кръчмички и ядях ожесточено жабешки бутчета, изпържени с червен пипер и масло, пиех

просто селско червено. Тогава един приятел пристигна, удари ме по рамото и каза:

— Хайде на лов за диви патици на Марица край Първомай!

Диви патици? Защо не!

Отвън ни чакаха приятелите на моя приятел. Двамата чирпански братя Мълчанови. Те наистина оправдаваха името си. Дума не продумаха през целите двадесет и четири часа, през които бяхме заедно. Героично мълчаха, стиснали скули, прилични на снимки на воеводи. За чирпанлии в България се говори като за хора, готови всеки миг да извадят нож и мълчаливо да те нарежат на пържоли. Само веднъж единият продума. Това беше сутринта, когато приближавахме Чирпан. Той обхвана местността с ръка и мрачно каза:

— Това е Чирпанска България.

Бях чувал за много България, но това наименование малко ме сепна. Обаче не се засмях, защото тези думи, както споменах, бяха казани мрачно и тържествено и не търпяха ни смях, ни възражение.

Та тръгнахме с мълчаливите мрачни братя, качени на една джипка, и късно вечерта стигнахме до гюмето. Докато братята пълнеха пушките си, моят приятел наливаше гроздова във водни чаши и ми обясняваше особеностите при биене на диви патици. Особеностите бяха толкова много, че не ги запомних. Запометих само, че мрачните мълчаливи братя, докато пълнеха пушките, изпразниха по пет водни чаши гроздова, без да им мигне окото.

— Като пийне малко човек, зрението му се изостря — обясни ми приятелят.

Исках да поспоря за понятието „малко“, но нямах време, защото тримата изскочиха и не след дълго запафкаха изстрели. Броях изстрелите до двеста и сетне престанах. Пък и не можех вече да броя добре, защото гроздовата наруши някои връзки в най-сложната кибернетична машина, наречена мозък. Има такива случаи. Дори разправят, че на една повредена кибернетична машина задали въпрос:

— Колко е часът?

А тя отвърнала:

— Закопайте труповете край реката.

Та подобно нещо се случи и с мен. И когато тримата се върнаха, аз най-неочаквано ги запитах дали на Нова година по тия места пада сняг. Братята ме изгледаха мрачно и тропнаха шест патици на масата.

Сетне набърже ги оскубаха, пъгнаха ги във вряща вода и само половин час след това усетих, че изтрезнявам напълно: бульонът беше толкова мазен, че изсмука целия алкохол. Едва сега започнах да разбирам какво ми говори моят приятел.

— Отиваме ние до реката в гюмето и пам, пам!

— Шест патици, а?

Приятелят въздъхна:

— Ни една.

— А тия, дето ги ядем?

— Питомни. Купихме ги от един развъдник за мюрета.

Стана ми малко неприятно. Усетих онова чувство, което е имал Яков, когато вместо дебелобедрата Ребека му набутали сухата Сара. Но нейсе. Махнах с ръка и продължих да дъвча копаните, трътките и ребрата на питомните патици. По едно време нещо ме налегна дрямка, но двамата братя така мрачно ме погледнаха, че цялото ми желание за сън изчезна.

— Пий — пошушна ми приятелят, — че много се сърдят, когато на масата някой не пие.

Сега мога честно да кажа, че не успях да разсъдя братята. Дори помня, че когато ставахме от масата, те одобрително кимнаха към моя приятел. Не ги е подвел. Добър компаньон е довел. А бях наистина добър компаньон не само в пиенето. За разлика от тях аз говорех като картечница и наприказвах едни такива работи, че когато моят приятел ми ги припомни, зяпнах. В изблик на ентузиазъм съм казал, че имам жена циганка, която била сгазена от камион, и сега съм имал дете циганче, сираче, на пет години с руса коса и черни очи, което се казвало Станка Павлова Андреева и живеела на улица „Тодорини кули“ 16. Също така съм обяснил, че като съм бил двегодишен, баща ми изчезнал и едва преди няколко дни се обадил по телефона от Павликени да ме пита как върви овнешкото в София.

Та, както казах, по едно време двамата братя внезапно станаха, извърнаха се и тръгнаха с твърди крачки към вратата.

— Тръгваме — каза приятелят ми и ме поведе навън.

За моя изненада от джипката нямаше и следа.

— Ще вървим пеша — обясни ми приятелят, — да се разведрим и да ни дойде апетитът, докато стигнем до Чирпан.

— Моля ти се — съгласих се аз и тръгнахме.

Беше още тъмно, но звездите вече бледнееха. Постепенно започна да се просветлява и видях, че вървя по безкрайна равнина, направо през полето. От земята се вдигаше пара, дърветата стояха изправени сред нея като привидения, а ние се движехме сред това великолепие като разбойниците от приказките. Постепенно стана съвсем светло и ето, боже мой, точно както са ме учили в училище — слънцето изгря от изток. Значи не са ме лъгали учителите. Аз вече си мислех, че то си изгрява направо от небето и цялата тая басня за изгряване от изток е някакъв майтап. Но факт — от изток изгря слънцето, мога да се закълна.

Отначало се появи една малка ивица, сетне, въртейки се с бясна скорост, слънцето наедря, наедря и изпълни половиния хоризонт.

И именно тогава единият брат спря, застана мирно и като обхвана с ръката си цялата местност, каза:

— Това е Чирпанска България.

Мисля, че при тези негови думи аз хлъцнах, но се извиних. Кой не хлъца?

В Чирпан пристигнахме след около два часа. Джипката (едва сега разбрах защо я нямаше) стоеше пред дома на Вълчанови. В самата къща чувах трясъци, блъсъци и суматоха. Над десетина жени влизаха и излизаха едновременно, като носеха тави, чаши, кани, топли пити, суджуци, пастърми, туршии, салати и всичко, с което природата бе надарила този уважаван дом.

Влязохме в двора така мълчаливи и седнахме на дълга дървена маса, сложена под асма. И в същия миг масата се изпълни с всички ония неща, които ги описах. По средата — две огромни кани с мътно, непрекипяло бяло вино, две огромни тави с навити като баница печени карначета, нарязани луканки, пастърми, салати, плодове.

Двамата братя помълчаха, помълчаха, сетне единият кимна, взе една от каните и разля вино по чашите. Сетне разкъса с ръце горещите карначета, вкуси ги и кимна. Това значеше — може да се яде и пие.

Та започнахме ние да ядем и прием, а в това време жените търчаха, сменяха тавите с изядените карначета и носеха нови, топли, неизядени.

Към десет часа вечерта братята станаха, кимнаха на жените, сетне кимнаха към нас и се качихме всички в джипката. В същия миг

към нас изтичаха четири момичета, които подадоха на всеки по едно пълно шише с гроздова, магнаха ни с ръце и потеглихме.

По пътя братята пиеха от шишетата, като гледаха дали и аз пия. Не се изложих.

Пред ИСУЛ, където трябваше да оставим единия от братята, спряхме. Той слезе, леко кимна и се облегна на сградата. Магнах му с ръка и потеглихме към къщи.

На сутринта се събудих с някакво особено чувство. Веднага поръчах такси и да, точно както си и мислех.

Братът, когото бяхме оставили пред ИСУЛ, си стоеше още там, облегнат на сградата. Замислен и вдълбочен.

Изплаших се. Нощта беше много студена. Да не е замръзнал? Но той сякаш отгатна мислите ми и магна отрицателно с глава:

— Ние пихме гроздова, а не сливова.

И като кимна за довиждане, влезе в института.

ГЛАВА СЕДМА

ИРИН-ПИРИН ПЛАНИНА

Една от най-хубавите картини на Стоян Венев е мъжкото хоро с тъпана.

Остри зъбери на Пирин планина. Пред тях — поляна. На поляната — едри, страшни мъже, които играят хоро под съпровод на тъпан.

Никакъв оркестър. Само един тъпан.

Бях писал за Добруджа. И по-скоро — за жените в Добруджа. И докато Добруджа прилича на страна на амазонки, то Пиринска България е страната на страшните, неистови, пищовлии мъже. Тук много се гърми, много вино се пие, много агнета се ядат, много хора се играят. И веселбите са мъжки, и хората са мъжки.

Жените са само като фон — те пеят, но пак пеят за мъжки подвизи, за юначагата Крали Марко, за пиринските хайдути, за Яне Сандански, Гоце Делчев и Даме Груев. Тук именно, в Пиринска България, се роди монахът Паисий Хилендарски, който хвърли първата искра в мрака на робството и изкрещя:

— О, неразумний юроде, поради что се срамиш да се наречеш българин!

Тук, в тая част на България, се роди Димитър Благоев, който основа Българската комунистическа партия, тук, в тази част на България, се роди Вапцаров, чиито пролетарски стихове се наредиха до бунтовните песни на Ботев. Много е българска тази част на България, до болка българска.

Както казах, в тази част на България петли пеят. Децата не се раждат деца, те се раждат готови мъже и веднага хващат пищова. Сякаш не кръв, а непрекипяло вино тече във вените на пиринските мъже. Никъде в друг край няма толкова хайдушки песни, никъде няма такива страшни и юнашки мъжки хора.

Бих искал да видите това невероятно мъжко хоро с тъпана.

Отначало се чува глух удар на тъпан. Нищо се не види. Горска поляна. Наоколо дървета, а по средата — висока сочна трева.

И изведнъж — изскача тъпанджията. Той върви леко, оглежда се, думка тъпана и пак се оглежда.

Няма никой.

Маха с ръка и ето след него се появяват мъжете. Под равномерните удари на тъпана те не играят. Те пристъпват бавно и леко, няма защо да се бърза. Нека бързат буболечките. А истинският мъж трябва да върви бавно, изпъчен, искрящ от сила и неукротимост.

Удар на тъпана. Краката на мъжете бавно се вдигат във въздуха, описват полудъга и се отпускат, за да се вдигне и другият крак. Пак полудъга, пак отпускане. Бавно, тържествено, като на литургия.

Постепенно ритъмът става по-бърз и по-бърз. Очите на мъжете искрят, танцът става все по-буен и по-буен и накрая, сякаш за да не се взривят от силите, които напират в тях, мъжете скачат един след друг върху тъпана, размахали ножове и пищови.

Но за да разберете най-добре какво се казва пирински българин, то трябва да прочетете песента за Страхил войвода.

*Страхиле, страшна войвода,
посъбрал Страхил войвода
шестстотин отбор юнаци
с Ятмача кючук байрактар.
Та ги поведе, заведе
на Ирин-Пирин планина,
на юнашката сбирнина.
Три каравули проводи
на три ми страни да вардят.
Че седна Страхил да яде
тлъсти печени агнета,
да пийе вино червено.
Първи си каравул дойде
и на Страхила думаше:
— Страхиле, страшна войводо!
Тежка се потеря зададе.
Страхил каравулу думаше:*

— Каравулино, брайно ле!
Ела си изпий чашата,
иди си варди мястото;
не бой са, холам, не бой са,
доде ѝе Страхил войвода.
Още Страхил говореше,
втори се каравул зададе
и си Страхилу думаше:
— Страхиле, страшна войводо!
Потерята на достигна,
потеря, тежка потеря,
колко на гора листата
и на полето тревата —
толко е тежка потеря. —
Стрхаил каравул думаше:
— Каравулино, брайно ле!
Ела си изпий чашата,
иди си варди мястото;
не бой са, холам, не бой са,
доде ѝе Стрхаил войвода.
Още Страхил говореше,
трети каравул довтаса,
в уста си ножа носеше,
ножа ми боздуганина —
отдалеч тича и вика:
— Страхиле, страшна войводо!
Страхиле, свиня дебела!
Страхиле, бога биволска!
Страхиле, мечка загорска!
Още ли ядеш и пиеш?
Потерята на достигна,
потеря тежка, голяма,
колко на гора листата
и на полето тревата —
не ѝе ли жалко за нази
и за наше юначество? —
Страхилу се нажалило,

извади сабя френгия,
та му главата отсече,
още дружини думаше:
— Яжте и пийте, дружина,
трапеза не разваляйте! —
ази самси ща да ида
да си потеря посрещна,
да си потеря погубя.
Че стана Страхил, отиде,
та си потеря посрещна,
та че са Страхил провикна:
— Потеря тежка, та темна!
Който е вяра християнска,
скоро на земя да пада!
Който е вяра проклета,
прав на крака да остане! —
Като са Страхил завъртя
надясно още наляво —
сичка потеря погуби,
самси е толко останал.
Тогаз дружини думаше:
— Не ли ви, холам, говорих,
до де е Страхил войвода,
вас глава не заболява?
Седнете сега да ядем,
любовно да си попийем,
сърцата да си направим,
каквото отбор юнаци,
всегда готови на турци,
на турци проклятоверци!

Е това са пиринци! Е това са българи!

ГЛАВА ОСМА

БАЛКАНА

Когато човек не е уверен в нещо, той крещи с всичка сила, за да заглуши не само останалите, но и своите съмнения.

А дълбоко вярващият говори тихо. Дори и не говори. И само по трепкането на устните, по пламъчето в очите се вижда колко много обича любимата или идеята си.

Имал съм случаи да говоря с хора дни преди тяхната смърт. Хора, които са прекарвали живота си по затвори, уволнявани, осъждани на смърт. Говорил съм и със стари жени, загубили всичките си деца, мъж, роднини, познати.

Някаква светлина излъчват лицата на тези хора. Въздухът около тях е пречистен — имаш чувство, че си в планина, в борова гора.

Тези хора никога не крещат, не те убеждават, тропайки с юмруци по масите. Но думите излизат от устата им като златни монети — блестящи, истински, безспорни.

Често пъти съм писал с гръмки думи, със стиснати зъби, обзет от ярост. А сетне, след години, когато чета тези редове, виждам, че не съм бил достатъчно убеден, щом съм стискал зъби и съм се ядосвал. Както казах и по-горе, когато човек е убеден в нещо, той говори тихо, спокойно, с топъл хумор.

Е така ми се иска да напиша и тези редове. С такива думи.

Така ми се случи, че обиколих половината свят. Видях много хора, прекосих много граници. Сега си седя вкъщи, спокоен, мирясал. Ясно ми е какво искам. Знам в какво вярвам.

След всичко, което видях и чух, ако трябва да се родя отново, бих избрал за родина България. Горе, в далечна Швеция, където се съмваше в единадесет часа и се стъмваше в един следобед, ми стана ясно, че няма на света по-красиво и по-чисто място от Тетевенския балкан. В мъгливите шведски утрини пред мен засия синьото като опъната коприна небе над Брезовската река, появиха се чистите лица на баби и дядовци от Брезовската махала. Това не беше носталгия, а

просто ми се изясниха нещата. И за себе си реших — най-много ми се живееше там, най ми се говори с тия хора.

Както вече споменах, баща ми е добруджанец, а съм роден в шоплъка. Но когато умра, бих искал да ме изгорят и прахът ми да разпилеят именно тук — в Балкана, над Брезовската махала в Рибарица. Това е най-хубавото място, което видях в живота си. Тук живеят най-хубавите хора, които видях в живота си.

Мога цял разказ да напиша за председателя на град Тетевен. Не разказ, а цял роман. Такъв прекрасен, такъв висок и красив човек. Като пролетен вятър — където мине, снегът се стопява, поникват теменужки и кукуряк, птичките се разцвърчават, а влюбените започват да се мляскат. Както аз имам смешки в джобовете си, така той е изпълнен целият с радост, която раздава на хората. Такъв хубав човек, а един негов началник се опита да го уволни — биел му по престижа, защото всички говорели за кмета, а не за началника му. Но не можа да го уволни, напротив, него уволниха.

Вие, разбира се, искате факти.

Добре.

Представете си една неделя. Слънце. Синьо небе. Председателят стои сред градския площад заедно с директора на „Винпром“, началника на милицията и началника на търговията. Ама не седят току-така, а знаят, че сега ще дойде някой да се жалва.

И ето — пристига градският шивач. Умърлушен. Едва не плаче.

— Кмете — казва шивачът, — снощи син ми се напи, взе шевната машина от масата и я хвърли върху главата ми. Аз се дръпнах, машината падна на земята и стана на парчета.

Друг кой знае какво би казал, за да успокои човека. Аз да бях, навярно щях да го посъветвам друг път да не се дръпва, та машината да удари на меко.

Но председателят не е такъв човек. Той поглежда шивача, мисли малко и пита:

— А машината крачна ли беше?

— Крачна — кима шивачът.

— Ами тогава направи от краката пача.

Нали ви казвам, друг би написал цял разказ от тая работа — с аромат, с образи, с атмосфера, но аз ги имам такива случаи по стотина в едната ръка и ги пиляя както си искам.

Бих могъл например да напиша разказ и за брата на кмета. Овчар човекът — шестдесет години търчал нагоре-надолу след овците, неграмотен. И го пенсионираат.

— Така ли? — пита братът.

— Да — казва кметът, — пенсионираме те. Ти си стар вече, нека младите поработят.

— Ами щом трябва, добре — казва братът и си отива горе, в планината, в Бабинци, и си пасе своите овце.

Минава година и кметът отива при него:

— Бате, къде се изгуби? Защо не идваш да си взимаш пенсията?

— Какво? — пита братът.

— Ами пенсията.

— Какво пенсия?

— Нали те пенсионирахме?

— Е, да де.

— Ами трябва да си получиш пенсията.

Братът гледа кмета, сетне пита:

— А какво е това „пенсия“?

— Въй, бате — учудва се кметът, — ами не ти ли казаха? Пари, пари.

Братът зяпва:

— Пари ли? А за какво?

— Защото си пенсионер.

Братът пак не може да разбере:

— Добре де, пенсионер съм, ама за какво са тия пари? Нали пари се дават за работа?

Да беше друг, можеше цял роман да напише за тази история, а защо, когато и така се разбира?

Или за Ангел от същия град, чиято жена побягна.

— Не мога да го търпя — казала, — щом ме види, веднага разтваря вестник и започва да чете. Не ми трябва такъв мъж.

И така побягна, че дирите ѝ съвсем изчезнали.

Ами сега?

Грабнал се Ангел и шест месеца обикалял България. От село на село, от град на град — пита, гледа, спи по пейките, ходи из пазарищата и най-сетне, слава богу, намерил я.

Като го видяла окъсан, брадясал, с пламтящи очи, жена му се разплакала и се прибрала.

Чак тогава Ангел се сетил да се измие, да се избърсне, да си сложи чиста риза и нови панталони.

И като се натъкмил, седнал до жена си, разтворил вестника и зачел спокойно.

Може би някъде има по-хубава ракия.

Не съм ходил в Нова Зеландия.

Може би там има.

Но такава, каквато съм пил в Тетевен, в нашия мил стар континент Европа не се среща.

Помня веднъж оставихме десет лева за половин овен.

Бяхме тръгнали на обиколка из Тетевенския край, та оставихме тези десет лева, че като се върнем, да си направим шишчета.

Обикновени овнешки шишчета.

Те се правят много добре на Тетевенския балкан.

Приготовлението им е много просто.

Взема се чукано овне — при подбора не е толкова важно дали овнето се казва Спас или Петър. Важното е само да не е по-старо от осем месеца и да не е по-малко от седем месеца и двадесет и пет дни.

Като се вземе това овне, нарязва се на тънки парченца — едните парченца само месо, другите — само овнешка мазнина, а третите — шарени.

Поръсват се обилно със сол, черен пипер, червен пипер, нарязват се между тях люти чушки, лук, овчарска чубрица и някои други миризми по избор, увива се получената смес и като престои двадесет и четири часа и попие миризмите и лютивината, нанизва се на шишчета.

Ама не урбулешката, а внимателно — първо се слага едно парченце чисто месце, до него — люта чушчица, сетне — малко кромид лук, после овнешка сланинка, след нея обикновена чушка, до чушката — шарено месце и така нататък — до края на шишчето.

На самия край на шишчето пък се забучва голяма глава кромид лук, нарязана като перка, и тази именно перка се вмъква в един планински бързотечащ поток, за да се върти непрекъснато шишчето върху слабата жар, та докато се изпие ракийцата, да се изпече равномерно и да остане сочно.

Затова ние бяхме оставили тези десет лева, но като се върнахме, оказа се, че овне не могло да се намери, та ни бяха купили пет кила ракия от бай Никола Врачев — не кой знае колко стара — към петнайсетина години, но затова пък пивка на вкус и докарана на цвят и мирис.

Поехме ние дамаджаната и тръгнахме към Гложенския манастир, но понеже нямаше кой да ни води, взехме за водач една циганка, която носеше черно на главата си — предишния ден брат ѝ заклал при някакво спречкване жена си с брадва.

Като разбрахме това, ние се споразумяхме да освободим циганката и да намерим манастира сами. Поетът Найден Вълчев заяви, че знае пътя много добре и ще ни изведе — трябвало да повървим някакви си петнадесетина минути и готово.

След пет часа бърз ход ние се озовахме на стотина крачки от манастира.

А между нас и манастира се простираше пропаст, дълбока към хиляда и петстотин метра. (Откъде се беше взела тази яма, когато надморската височина на самия манастир е към шестстотин-седемстотин метра — хич и не ми е ясно и досега).

Започнахме да слизаме и за по-голяма сигурност дамаджаната поех аз.

А беше март и имаше сняг.

И аз се подхлъзнах и паднах.

Дамаджаната се чукна леко в един камък и от нея рухна с меко клокочене златистата течност.

Беше март, имаше сняг.

Но когато ракията се разля, на местата, докоснати от нея, поникнаха майски цветя, дърветата се разцъфтяха и по тях славеи запяха любовни песни.

И досега по тия места се говори за това чудо на природата.

Само ние петимата — поетът Найден Вълчев, писателите Петър Незнакомов, Васил Чертовенски, карикатуристът Велин Андреев и аз стояхме като вкаменени дор три дни и три ноци и влязохме в местните туристически каталози като „прочутите гложенски вкаменени мъже“.

Страшна е силата на тетевенската ракия.

На нея именно се дължи и сътворяването на единствения щогоде свестен проект за „перпетуум-мобиле“.

Проектът, чийто автор от скромност няма да спомена (винаги съм бил все така скромен — измисля нещо супергениално, а сетне ме е срам да кажа, че аз съм го измислил, и докато се боря с тази пуста скромност — слуховете достигнат до ушите на Нютон или Айнщайн и те обират парсата), е следният:

Взема се един брой тетевенски баир.

Но за да ви е ясно какво значи „тетевенски баир“, трябва да ви съобщя, че по тези тетевенски баири крави ходят с шпайкове, а говедарите пасат стадата си завързани с въжета за по-дебелите дървета.

Измерена в градуси, стръмнината им е към осемдесет и девет градуса, петдесет и девет минути и петдесет и осем секунди.

Е — има наистина и тетевенски баири по деветдесет и два и деветдесет и три градуса, но те не са типични.

Но да продължим с проекта.

След като вземем един такъв баир, изкачваме по него седмина тетевенски мъже (всъщност не е нужно ние да ги изкачваме, дайте ни само в ръцете тия продукти, които ще спомена по-долу, и те сами ще се юрнат по баирите с такава сила, че за един миг ще се намерят на върха барабар с телешката глава, печена в шкембе, големите бели самуни и осемлитровата дамаджана с тетевенска ракия) и сетне им гледаме сеира.

Първата работа на тия седмина балканджии (казвам балканджии не само защото са израснали в балкана, ами защото самите приличат на балкани — най-ниският е към един метър и деветдесет и седем сантиметра) е да сложат гореспоменатите продукти на зелената трева и да почнат.

Започва се с опитване на ракията.

Това става така.

Надига се дамаджаната постепенно, докато склочи ъгъл от сто и осемдесет градуса с първоначалното положение на своята ос или направо казано, когато дъното погледне право към небето, а устието ѝ към устата на опитващия юнак.

Когато и седмият юнак повтори този физически опит, настава пауза за примляскване, примижване и тихи разговори.

I юнак. Добра е.

II юнак. Абе добра е, ама...

III юнак. Добра си е, добра си е...

IV юнак. Вярно е, че не е като тая на Пенко от Брезовската махала...

V юнак. Е, да, ама тая на Пенко е от четиридесет и осем години и три месеца, а тейко, като я слагал тази, се отплеснал нещо, та забавил слагането ѝ с един следобед и я сложил чак на другия ден след Пенко...

VI юнак. Абе то още като я помирисах, разбрах, че е поне с няколко часа по-млада от Пенковата, ама нейсе...

VII юнак. Е, ще я прием и такава...

Явно правейки компромис със съвестта си, седмината отново надигат дамаджаната. Едва след третия кръг лицата на юнаците се развиделяват, те се споразумяват, че макар и по-млада от Пенковата, все пак ракията си е добра и поглеждат към телешката глава и белите самуни.

Но телешката глава не е като телешките глави от другите места.

Тукашните телешки глави не се слагат просто в шкембе, ами след като се сложат в шкембето (като предварително се наблъскат със свински езици, дреболии, луци, чесъни и миризми, чисто изброяване само би отнело хартията за написване на малката енциклопедия), се увиват в тесто, та като се изпече, цялата миризма да остане вътре.

Седем ръце се протягат към препечената корица тесто и отчупват седем малки парченца.

От отчупените места тутакси рукват малки ручейчета от червеникав миризлив сос, който обаче не успява да падне в тавата, защото седем чифта ръце подлагат под него големи парчета, отчупени от белите самуни.

След опитване на тия напоени със сос парчета бял хляб, след размяна на мнения — как е, добре ли е и дали е по-добре, отколкото беше в главите, поднесени на сватбата на Марин Зеления, или по случай раждането на сина на Кольо Червения, се пристъпва към яденето на самата глава.

Как се яде, на какво мирише и какъв вкус има главата — не мога, пък и не ща да описвам — идете в Тетевен, помолете да ви приготвят подобна глава, яжте и вижте.

Моята задача е съвсем друга.

Доколкото си спомням, трябваше да ви обясня принципа, на който почива този единствен що-годе свестен проект за „перпетуум-мобиле“ за който, ако си спомняте, споменах преди малко.

А принципът, грубо казано, е следният:

След като от главата остане само скелетната конструкция, оръфана, изглозгана, изсмукана и изчовъркана, започва истинската работа, а именно: доубиването на страшната осемлитрова ламя.

С рев хвърчи тя из ръцете на седмината юнаци, които смучат кръвта ѝ направо от отрязаната шия.

Пият, пият, пият, но понеже (ако все още си спомняте) баирът е към осемдесет и девет градуса, петдесет и девет минути и петдесет и осем секунди, един след друг загубват равновесие и отпуснали ръце от умиращото тяло на страшната ламя, политат светкавично един през друг като камъни право в буйната кипяща Вита.

В същия миг, когато телата докоснат водите на ледената река, седмината надават кански рев и изтрезнели мигновено хукват нагоре по баира и тракайки със зъби, се залавят отново за ламята.

И след малко отново поемат стръмния път към ледените речни води, за да се изкачат отново за един миг и пак да паднат, и пак да се качат.

И именно ако се използва енергията им при падането и изкачването, по мои изчисления могат да се задвижат деветдесет и три тепавици, четиридесет и осем чаркове или седем малки районни електростанции.

Такава е силата на тетевенската ракия.

Тетевен е прочут и с неочакваните ефекти.

Къде другаде освен в евангелието може да се нахранят седемстотин души с две рибки и един рак?

А в Тетевен това е напълно възможно.

Трябва само да знаеш как да ги приготвиш.

А приготвянето им става по следния начин:

Взимат се две рибки (размери — пет сантиметра дължина и три милиметра дебелина) и рака и се изпичат на жар, след което се слагат в един казан, оразмерен за седемстотин души.

Сетне в казана се слагат:

- 1) Сто килограма чесън.
- 2) Тридесет килограма кисели джанки (за киселина).

3) Петнадесет кила салца (за цвят и вкус).

4) Десет кила арнаутски чушлета.

5) Деветдесет и четири вида миризми и билки, брани по тетевенските баири.

След увиране на така получената смес в нея се слагат:

6) Деветнадесет легена с кисело мляко.

И накрая:

7) Петдесет яйца за застройване.

Така получената чорба е именно прочутата „саламура“, която освен за смайване на гостите се използва и за промишлени цели — две лъжички от нея се равняват на триста литра нитроглицерин или пет тона тротил.

Затова именно отпуснатите експлозивни вещества в Тетевенския край не се използват в каменарската промишленост, а служат само за правене на кърфишеци и звукови ефекти, с които са прочути помашките сватби в тетевенските българомохамедански села Бабинци и Помашка Лешница.

На самите българомохамедански сватби няма да се спирам, защото гозбите, които се поднасят при тях, са интересни главно в колоритно отношение — всичките яхнии, тюрлюгювечи, паприкаши, разположени на тави, тавички и тавища по някой от стръмните тетевенски баири, се стараят да подражават по цвят на българомохамеданските женски носии.

А за да ни стане ясно какво значи това, трябва да ви съобщя, че само в едно елеченце на едно тригодишно помакинче успях да изброя към петнадесет оттенъка на жълтото, тридесет и седем преливания от светложълто и портокалово и над стотина вида светлочервено, тъмночервено и средночервено.

А за да се получи това, специален майстор предварително оглежда морковите — не трябва един морков да съвпада по цвят с друг, същото е и с чушките, доматиите, патладжаните, керевиза, зелето, лука и прочее.

Разбира се, съвсем не искам да подценявам вкуса на самите гозби и ако любопитствате, мога да ви кажа, че един мой приятел, който за пръв път ги опита, така подскочи от удивление, че му хвъркна капата. И понеже сватбата ставаше в Бабинци, което село се намира точно на билото, което отделя Северна от Южна България, капата се

поколеба за миг, а сетне се втурна стремглаво към Дунавската низина и изчезна зад хоризонта.

Три месеца след това моят приятел я получи с наложен платеж — бяха я хванали румънски рибари в устието на Дунава и като прочели адреса (моят приятел имаше мания да надписва личните си вещи — дори и лъжиците му имат следния надпис: „Крадено от А. Петров, улица «Тодорини кулии» 13, София“, я изпратили.

Не се спирам подробно на тия гозби, защото е глупаво да се говори за красотата на бабата, когато момата е налице.

Яли ли сте вие качамака на баба Мария от Брязово?

И то не какъв да е качамак, а направен от толкова бяло брашно, че парчетата чудесно могат да заместят белите кърпички в джобчето и на най-изискания фронт!

А да сте чували нещо за агнешки шкембета, пълнени с пържени дреболии, примесени с всички споменати вече тетевенски миризми и всичко това препечено още веднъж върху нажежените камъни на пещта за хляб?

Помня, веднъж направихме едно невиджано шествие.

Предвождаше го моят приятел Ватьо.

Не знам по какви причини, но той се беше сподобил със седемнадесет кумци по поречието на Вита — от Скрибътна та чак до горния край на Рибарица (към двадесет километра и кусур).

От дълго време получаваше устни съобщения, писмени молби, заклинания, телеграми и всякакви други молби да дойде и да си види кумците.

И най-сетне Ватьо се реши.

Отидохме първо при Марин Зеления.

Там домакинята се беше потрудила да приготви вече гореспоменатото агнешко шкембе, а за гарнитура имаше паници с кисело мляко, топъл качамак и тук-таме по една бутилка тетевенска сливова.

Почетен гост на това тържество беше местното отче — интересен екземпляр, чиято цел според неговите думи беше да насажда антирелигиозно възпитание сред вярващите бабички. За него се разправяше, че получавал уртикария от водата — не бил свикнал организмът му и не можел да я понася. Разправяше се също така, че веднъж се закълел да донесе петдесет бъбрека и понеже намерил само

четиридесет и осем, хукнал из улиците с ножица в ръка след две пицци циганчета — искал да им отреже по едно бяло бъбрече, за да натъкми числото на петдесет. Но въпреки поразите му бабичките го обичаха, защото, като друснеше по една половница, такива страхотии говореше за ада, че и най-вярващите започваха да се кръстят и да се надяват тайно в душите си, че няма ни бог, ни рай, ни ад.

След първото шише отчето започна да гледа на кръв, а след второто изведнъж ревна „Многая лета“ с такава сила, че дошлите да зяпат циганчета на един дъх превалиха околните баири и се изпокриха едни в Северна България, а други — в Южна. Реването му послужи като бойна тръба, която възвести на останалите кумци за нашето присъствие.

Малко след това цялата долина на Вита запищя от блеенето на овцете майки, които оплакваха свидните си рожби.

Останалите шестнадесет кумци бързаха да не се изложат пред кума.

И тогава именно започна прочутото рибаришко шествие от кумец на кумец — от Марин Зеления на Кольо Червения, от Кольо Червения на Иван Белия — кумците ни поемаха като щафета, гощаваха ни, поиха ни и предаваха това, което оставаше от нас, на съседния кумец.

Шествието, предвождано от ревящото отче, изигра огромна възпитателна работа сред местните бабички и те няколко години преди Девети престанаха да вярват и в бога, и в дявола, и като накъсаха библиите и евангелията, раздадоха ги на мъжете си да си увиват цигари с тях.

У нас казват:

— Откъдето е жена ти, оттам си и ти.

Та и аз. И понеже жена ми е от Габрово, габровци ме считат за свой човек и платен агент на техните интереси в София (написал съм над 30 положителни очерци и фейлетони за Габрово).

Интересен град е той. За мен — най-европейският град в България. Сутрин няма да видите човек из улиците — всичко е на работа. Улиците блестят от чистота, зданията са нови — високи и светли, а културният дом — най-големият в ресторанта.

За Габрово се говорят много вицове, но честно мога да кажа, че това са хора трудолюбиви, със силно чувство за хумор. Защото, както

каза големият български сатирик Илия Бешков:

— Само онзи, който е спал по време на работа, може да бъде сериозен вечерно време.

С Габрово е свързан един мой хубав спомен и моля да ми разрешите да ви го разкажа:

Най-трудно според мен е да откриеш за какво точно си роден.

Роди се някакво си хлапе и баща му отрязва:

— Ще го направя закупчик!

Добре, ама детето расте, и тъкмо когато вече всичко е уредено (и специално търговско образование, и назначение за „закупчик“), детето изведнъж прописва оди и поеми и за смайване на всички роднини и познати става ръководител на художествената самодейност в града.

Подобно нещо се случи и с мен.

Баща ми искаше да направи от мен бояджия. За тази цел още като невръстно хлапе ме помъкна след себе си да мацам врати и прозорци с блажна боя и железни парапети с миниум. Мацах аз наляво и надясно, докато един ден се оказа, че готвачът ни го няма. После се разбра, че отишъл в Турция, където станал ходжа (той си беше турчин и си пееше като ходжа, но никой не можеше да предположи, че ще направи такава странна кариера).

Ами сега?

Работехме на някаква гара недалеч от Карлово. Наоколо ни жива душа. Отляво Стара планина, отдясно — Средна гора, по средата — ние.

И изведнъж точно когато безизходицата беше взела вече застрашителни размери, аз казах:

— Дайте да готвя.

Разбира се, всички се изсмяха. Хайде холан!

Но с мен се беше случило точно това, което беше станало с поета-закупчик. Като лазеров лъч в съзнанието ми проблесна мисълта, че мога да готвя. Навярно така се е чувствал Колумб в оня миг, когато се е сетил, че може да открие път до Индия.

Ако между бояджиите имаше поне един с готварски наклонности, той щеше да сложи бялата шапка. Но нямаше. И затова ми разрешиха да направя опит.

И го направих.

И наготвих ядене.

Не мога да кажа сега — яхния ли беше, супа или задушено. Помня само, че като го вкусиха, всички ококориха очи и ако не им бяха пълни устата, щяха да изсвирят от смайване.

И три месеца подред аз готвех сред полето, ограден от една страна — от Стара планина, а от другата — от Средна гора.

Чувствах се като поет.

Пред мен стоят натрупани продуктите — парчета месо, лук, тиквички, чесъни, керевиз, джоджен, наоколо дърветата са надвиснали с кисели джанки, баирите — пълни с най-различни билки и миризливи треви. Като някаква стара магьосница вървах сред цялото това изобилие, внимателно взимах късчета месо, оглеждах го, прислушвах го и по интуиция решавах какво точно му трябва — джодженец ли и в какво количество, или малко да притурим от лукчетата, или пък само чесън да сложа, с бахарец, разбира се, и едно-две дафинови листа. Дивите джанки ми бяха киселината, пълзящите охлюви — гарнитурата, пъплиците костенурки — деликатесът.

Е, ще кажете — лесно ти е на теб, когато си се намирал сред това море от месо, зеленчуци и подправки.

Моля, моля — по тази логика би трябвало най-големите поети да се рекрутират между машинописките, които имат в изобилие и пишещи машини, и топове бяла хартия за писане...

Раснах аз, пораснах, но бояджия от мен не стана. Пет години бях летец изстребител, още пет години учех архитектура, но нито в авиацията се задържах, нито в архитектурата. Все ме теглеше нещо към природата и затова си помислих, че съм роден за писател.

Е, назначиха ме за писател и ме пратиха в лято господне 1961-во в село Гиргините, Габровско, заедно с поета Никола Инджов на творческа командировка — да лежим сред тревите, да се вдъхновяваме и да пишем.

Е да, ама когато природата си имала нещо друго наум...

Седнахме ние с поета Никола Инджов на масите, сложихме пред себе си по една пишеща машина и започнахме да си напругаме главите да намислим нещо — той — поема, а аз — повест.

И случайно погледнахме към езерцето. А там — както вече споменах — риба до риба. Както се вика, между рибата и малко вода се виждаше.

— Та мисля аз — казва Инджов, — че няма да извършим никакво престъпление, ако наловим малко риба... Така само — ще я ловим и ще си я пускаме обратно да си плува...

(Точно по това разбрах, че той е роден рибар. Истинският рибар почти не вкухва риба. Той може три дни и три нощи да клечи край вир или езеро и да хваща риба след риба, но какво ще стане с тая риба — не се интересува.)

Да, ама аз бях готвач. И затова казах:

— А защо ще я хвърляме! Аз пък бих наготвил супица...

След три секунди ние вече стояхме на брега на езерото. Инджов хващаше рибата, а аз я грабвах от ръцете му, чистех я, кормех я и търчах до кухнята, където я хвърлях във врящата вода.

Още когато тръгнахме за езерото, аз сложих една тенджерка, пълна с вода, на печката, като междувременно наблъсках във водата към половин кило чесън, двадесетина люти чушки и около стотина парчета кисели джанки. Нека се вари всичко това, а като хванем риба — ще я слагаме и тя да ври.

Ловихме така риба, готвехме я и някъде към пладне огладняхме. Тогава аз взех едно сито и прекарах цялата сварена каша през него. Получи се гъст бульон, от който лъхаше на мъжественост и неукротимост (и как няма да лъха, когато, както споменах, бях сложил към половин кило чесън, двадесетина люти чушки и стотина кисели джанки). Застроих бульона с четири яйца и малко кисело мляко, изпекох и няколко парчета хляб върху горещата печка и седнахме с поета Никола Инджов да хапнем каквото дал дядо Господ.

Сипахме супата в дървени гаванки и взехме в ръце дървените лъжици, които висяха за украшение на стената.

И точно в този миг при нас влезе един много голям началник. Същият началник, който ни бе повикал в Габрово, за да възпеем окръга чрез стихове и белетристика. Беше дошъл да види какво точно сме написали. Но още от вратата той вдигна нос, подуши въздуха и каза:

— Страшно!

Сетне седна до нас и започна да сърба направо от тенджерата. Не говореше нищо. Само сърбаше и повтаряше:

— Страшно!

Ние също сърбахме, гледахме се в очите и признавахме:

— М-да! Страшно!

Когато изсърбахме цялата супа, началникът се огледа за още. Но вече нямаше.

— Жалко!

Тогава аз се сетих, че има още нещичко. Докато Инджов ловеше рибата и аз я чистех, един съвсем нахален петел — по-скоро петле, се вреше около краката ми и кълвеше остатъците от рибата. И толкова нахално правеше всичко това, че не се сдържах и...

Та това именно петле стоеше захлупено върху печката и се задушаваше с чисто масло и едро накъсани на ръка пресни лукчета.

Не знам как го бих сготвил. И друг път съм готвил задушени петли. Но, изглежда, този път бях надхвърлил себе си. Когато от петлето опипаха само някакви нищожни, оглозгани костички, началникът взе главата ми, целуна ме по челото и каза:

— Благодаря! Имах чувство, че се намирам в рая.

И като почна — всеки ден.

Инджов ловеше риба, аз я готвех, а от града идваха хора, сърбаха супа, дъвчеха задушени петли, сетне въздъхваха и казваха:

— Страшно!

Инджов написа поемата си една година по-късно, аз изобщо не написах поестта, но и сега, ако отидете в Габрово и попитате за нас, ще ви кажат:

— Изключително талантили хора! Големи писатели!

Имах един приятел, който на яденето гледаше като на извънредно важна работа.

Дъвчеше суров спанак, защото по този начин се запазвали витамините, тъпчеше се с фъстъци, защото имали фъстъчено масло, което предпазвало от холестерин, нагъваше по няколко легена с кисело мляко, защото било полезно и Мечников бил открил в него бацила на дълголетие (бацилус булгарикус).

И въпреки всички усилия да доживее до сто години умря само тридесетгодишен.

Сгази го камион.

Затова аз пък гледам на храненето като на едно от най-висшите удоволствия, които ни е дала природата, и си живея много добре. Хапвам си, пийвам си и само дето се старая да стоя по-далеч от местата, където камионите газят хорицата.

И аз ям спанак — но никога суров. Боже господи — как суров! Спанак мога да го ям само с агнешко месо и посипан обилно с кисело мляко.

И хич не ме интересува всичко това полезно ли е, или не. Ям го, защото е много вкусно.

Вие дори не можете да си представите колко може да бъде вкусно истинското балканско българско овче кисело мляко.

Помня един ден, в който разбрах какво велико нещо е то.

Беше май.

Аз и моят приятел, архитект Васил Тихолов, създателят на парка „Кайлъка“ край Плевен, се намирахме в Габрово.

Аз бях двадесетгодишен, а той — двадесет и четири. Клетките ни бяха свежи, клетките ни пращяха от здраве, клетките ни искряха от енергия и сила.

Затова и не му мислихме много, когато ни поканиха да хапнем малко курбан (овче месо, варено с ориз) и да пийнем малко габровска ракийца.

Отначало ракийцата наистина бе малко, но с течение на времето тя запълни всичките ни клетки.

Отиде по дяволите и свежестта, и здравето, и енергията, и силата им. Само мигове ни делеяха от смъртта.

И тогава стопанката сложи на масата по една паница кисело мляко, а до всяка паничка — нож и вилица.

Отначало ми се стори, че тя се подиграва с нас, но сетне — да, оказа се, че млякото беше толкова твърдо, че може да се яде само с нож и вилица.

Хапнахме кисело мляко и в миг:

— О, чудо!

Клетките ни отново възвърнаха своята свежест, напращяха от здраве, енергия и мощ.

Киселото мляко бе унищожило за миг отровата на сливовата и превърна двама смъртници в блестящи млади хора, които можеха да изпият още по една ока ракия, без да им мигне окото.

И именно това е най-добрият способ за проверка на киселото мляко.

Ако изведнъж изтрезнеете и мисълта ви стане ясна като на осемнадесетгодишен юноша — да знаете, че са ви дали истинско

българско кисело мляко.

А ако въпреки изяденото мляко опънете крака и предадете богу дух, ще разберете, че са ви измамили и са ви пробутали ерзац.

Когато бях в Париж, някакъв французин ме удари по рамото и ми показа бележника си. На него пишеше: „Кисело мляко Шипка“.

Това запомнил човекът от България и това си записал.

И трябва да ви кажа, че е напълно прав.

Защото такова кисело мляко, каквото съм ял на връх Шипка, не може да се намери никъде по земята.

Хапнах от него при един много особен случай.

Бях се упътил за Габрово да се женя. Всички роднини на жена ми седяха в голямата приемна стая на фамилията дом на Калпазанови (една от най-известните габровски фамилии, чийто основател е построил първата габровска фабрика) и ме чакаха.

Аз пътувах с файтон от Казанлък за Габрово, а този път минава именно през Шипка.

Навън бе пролет, дърветата протягаха към света току-що разлистените си клони и крещяха с всичка сила:

— Вижте ни колко сме красиви!

Аз бях точно като тях — двадесетгодишен, току-що разлистил се и също разпервах ръце към света и му крещях да ме види колко съм млад и красив.

Разпенените коне търчаха нагоре, кочияшът размахваше своя камшик и крещеше „Дий“, а аз се радвах, че само след няколко мига ще се оженя.

Изведнъж, точно когато изскочихме на върха и трябваше да почнем да се спускаме към Габрово, кочияшът каза „тпрр“ и конете спряха.

— Защо? — попитах аз.

Кочияшът само ме изгледа и чукна с пръст главата ми.

И без да каже нещо, хвана ме за ръка и ме въведе в една малка кръчмичка. Седнахме и веднага пред нас изникнаха две панички с кисело мляко.

Аз хапнах и в същия миг в ушите ми звънна камбанен звън и ангели запяха райски песни.

Опомних се, когато пред мен стояха десетина празни купи.

Погледнах часовника и се вцепених — покрай киселото мляко бях закъснял с три часа за сватбата.

Качихме се на файтона и препуснахме към Габрово.

Пристигнахме точно в момента, когато роднините на жена ми вече вадеха ножове и пищови и се готвеха да тръгнат да ме търсят, за да ми одерат кожата.

Жена ми седеше на един стол и бършеше очите си с булчинския си воал.

Но не стана скандал. Кочияшът вдигна ръка и каза:

— Аз съм виновен, защото го заведох да хапне на Шипка кисело мляко.

Вдигнатите ножове и пищови се отпуснаха, а жена ми се засмя.

Защото знаеха, че киселото мляко на Шипка е единственото нещо, заради което човек може да забрави дори и собствената си сватба.

По мое мнение Копривщица е най-красивият ни град. Защото е стилин. Целият от дърво, на хиляда и четиридесет метра в планината, с чист прозрачен въздух, миришец на бор.

Когато влезеш в копривщенска къща, имаш чувство, че се къпеш в светлина — отвсякъде влиза слънце, отвсякъде струи чист въздух, отвсякъде лъха чистота — онази истинска чистота, която с грохот изчезва под ударите на неконтролираната, миришеца на бензин и мазут цивилизация.

Помня, в една от първите ми командировки получих заръка от булката да се отбия в Копривщица и да се обадя на баба й Мария.

Тогава беше още времето, когато изпълнявах покорно всички нареждания, идващи отгоре и отдолу, и затуй наистина се обадох.

Посрещна ме висока, суха старица.

Не заради римата, но тя наистина напомняше с нещо на царица.

Дали това идваше от дългата черна рокля с висока яка, такава, каквато носят жените от портретите на нашите деди, или от царствения й ръст, или от сдържаната мека усмивка, напомняща на усмивката на севастократица Десислава, това не мога да кажа сега, но почувствах желание да й се поклоня и да попитам какво ще ми заповяда.

— Ти отиваш сега в Карлово — започна спокойно тя, — добре, ще се отбиеш при Дафето. Той е управител на „Винпром“ в Карлово.

Ще му кажеш да ти налее една дамаджана от зеленото вино, дето го държи най-дълбоко. То е хубаво вино. Сетне ще се качиш над града в кошарата на овчаря Георги. Ще му кажеш да ти заколи едно осеммесечно шиле — но не от тия, които слизат долу, а от тези, дето пасат само от високите треви, в които има билки.

Аз изпълних поръката.

Донесох дамаджаната със зеленото вино, донесох и осеммесечното чукано шиле, охранено с високопланински билки и треви.

И баба Мария направи от него ястие.

Наряза шилето на едри парчета, които сложи в голяма тенджера, поставена на слаб, мъждукащ огън.

Шилето къкри в собствената си мазнина двадесет и четири часа заедно с житото, което пое мазнината.

Никога няма да забравя онзи вкус на първата хапка — месото се разтопи и изчезна между устните ми така, както изчезват пастите в сънищата на гладните.

На масата имаше много гости.

Преди започване на яденето имаше шум и смях.

След първата хапка в стаята настъпи тишина.

В лицата на всички се четеше изумление, което постепенно премина в ням възторг, който от своя страна бе сменен от някакво чувство, прилично на усещането, което изпитваме, когато за пръв път чуем звуците на орган.

Отначало тих, играещ само на най-нежните тонове, постепенно органът зарева в ушите ни с всичките си тръби, когато в огромните стъклени чаши завря зеленото вино.

То сякаш извираше от дъното на чашите, бълбукаше на повърхността и пръскаше из цялата стая миризма на теменуги и малини.

Ние пихме и баба Мария пи с нас.

А сетне запя с тънък мек глас.

Тези, които я познаваха, зашепнаха учудени — баба Мария не беше пяла никога досега.

Три месеца след това баба Мария умря.

Това беше лебедовата ѝ песен.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Човечеството с трясък върви напред. Машините режат, машините събарят, машините изграждат.

Ще мине време и внуците ни ще четат за девствените гори, за нашия живот така, както ние сме чели Робинзон Крузо.

И от нас, само от нас зависи дали ще смачкаме красотата, или ще поумнеем и ще я запазим. За да има, докогато свят светува, и България, и руснаци, и чехи, и словаци, и грузинци, и етиопци, и бели, и черни, и жълти — с всичките им странности и особености. Защото различието, богатството от цветове и нюанси между тях ражда красотата.

И позволете ми вместо край да разкажа един мой сън.

Колко е хубаво, когато знаеш, че ще сънуваш нещо красиво!

Така си мислех, когато се въртях под хладния чаршаф. Няма нищо по-хубаво от един безумно чист и хладен бял чаршаф. Сякаш и ти ставаш чист като него и в теб остават само красиви и хубави мисли. И дори и да се прокрадне някоя лоша мисъл, веднага я прогонваш — не се връзва с чистия чаршаф.

Затворих очи, усмигнах се и като потръпнах още веднъж от удоволствие под безумно белия чаршаф, заспах...

Намерих се на мостче. Но какво мостче беше то. Цялото изковано от някаква въздушна материя и под него имаше не река, а цели вселени и галактики, в които по-любознателният можеше да види и градове, и села, и пощи, и тролейбуси.

— Чудно, нали? — каза човекът с голямата фантазия.

— Всъщност всичко това, което виждаш, не съществува. Аз го измислих.

Той въздъхна и очите му светнаха:

— Страшно обичам да измислям. Е така, като си седя и си измислям. Човек например може да си измисли думи. Например „авдохулухуаполохоап“. И като я измисли, да ѝ намери значение. Ти какво значение би дал на една такава дума?

— Струва ми се — отвърнах, — че това е нещо като чайник.

— От рода на чайниците — допълни човекът с голямата фантазия, — самоходен чайник. С манометри и с отделение за китайски и липов чай. И с пружини за подскачане. Вървиш из улиците и гледаш — пред теб подскача чайник. Самоуверен, с чувство на достойнство. Спираш го, а той веднага затраква с манометрите си, излива ту липов, ту китайски чай и целият се изчервява от удоволствие, че ти е направил впечатление. Е, как да не го наречеш „авдохулухуаполохоап“?

— Човек иска много неща — въздъхна човекът с голямата фантазия. — Ах, как ми се иска понякога да съм „мин“.

— „Мин“ ли?

— Разбира се — кимна човекът с голямата фантазия, — признай си, че за автора е много по-лесно да напише думата „мин“, отколкото тази префърцунена „авдохулухуаполохоап“? Колко е по-лесно да я напишеш. Та „мин“ значи да си зелено-син и да минаваш през ключалки.

— По фантазиите на човека се съди и за самия човек — добави човекът с голямата фантазия. — Лети самолет. И го гледат няколко души. Единият трепти от възторг и му се струва, че той кара самолета. Друг, по-отвинтен, има чувство, че самият той е самолетът, а трети си мисли: „Ех, да е мой самолетът и да си правя завойчета и да не качвам никого в него“, пети пък мечтае да го има, за да накачули всички дечурлига на него и да ги заведе в Пазарджик.

— А защо именно там?

— Защото не съм ходил в този град — вдигна рамене човекът с голямата фантазия, — много обичам да ходя там, където не съм бил. Дори някой път вървя из съвсем познати улици и си мисля, че са непознати, и ей тук сега живее някакъв страшен човек, който е наплашил децата и те бягат от него. А всъщност той бил много добър и цял живот чакал някое дете да дойде и да му каже: „Добър ден, как сте?“. И ти отиваш и му казваш: „Добър ден, как сте? Прекопахте ли градината?“. И човекът се преобразява и светва, и ти обяснява с какви инструменти е прекопал градината, и ти показва кутийка с личинки от майски бръмбари, които е набрал за пиленцата в курника, и те развежда из зайчарника си, и ти показва малки зайчета, много малки, които те гледат и си мислят: „Виж колко добър човек...“. И дечурлигата от квартала, които са мислили, че страшният човек ще ги

изпече на фурна, зяпат и гледат през стобора и си шепнат, че си магьосник, който е превърнал страшния змей в добър принц. И колко хора живеят в съвсем познати улици и си мислим, че ги познаваме, а те цял живот чакат някой да им каже една добра дума, за да се разнежат и да ти дадат всичко, което имат.

— Добрината е много интересно нещо — въздъхна човекът с голямата фантазия. — Случва ти се — изгаряш от добрина, искаш да направиш нещо много добро и много красиво, а не ти се отдава случай и просто прегаряш и изведнъж, вече изгубил търпение, правиш нещо точно обратното. И с учудване виждаш как хората бягат от теб и си мислят, че си лош.

— Всъщност — усмихна се човекът с голямата фантазия — всички фантазии на хората са насочени само към едно — да си изфантазират някакво много фантастично място — планета или къщурка, в която да намерят истински добър човек. И докато си фантазираш, добрият човечец стои до теб и ти го разбираш, едва когато вече го няма.

— И излиза, че вие сте против фантазията?

— Боже опази — уплаши се човекът с голямата фантазия. — Та аз съм човекът с голямата фантазия, та аз всъщност непрекъснато си фантазирам и, и, и...

— И?

Човекът с голямата фантазия разпери ръце:

— И излиза, че най-голямата фантазия, най-фантастичното нещо, което може да измисли човек, е хората да станат съвсем обикновени, да говорят обикновени неща, да се обличат обикновено, да живеят обикновено, да са съвсем обикновени — чисти, мили и добри. До такива фантастични мисли достига човек на края на живота си.

Човекът с голямата фантазия въздъхна:

— А това е най-фантастичното нещо, което може да си представи човек, най-фантастичното, най-фантастичното...

Човекът с голямата фантазия вече го нямаше и мостчето, на което стоях, беше станало съвсем обикновено, дървено, със съвсем малка чистичка рекичка под него, със съвсем обикновени брезички край нея — едно съвсем обикновено кътче, съвсем просто, за което си мечтаем до смърт, когато ни сполети някаква голяма беда, за което копнеем, косато всички мечти на човечеството за овладяване на

атомната енергия, за индустриализация и механизация се изпълнят и то до такава степен, че такива мостчета, такива чисти рекички и такива обикновени брезички се превръщат в най-непостижима човешка мечта...

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.